

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Martin Talafús

**Jazykový obraz květin v češtině (Sémantické konotace a
prototypy)**

Linguistic Picture of Flowers in Czech (Semantic Connotations and
Prototypes)

Praha 2013

Vedoucí práce: doc. PhDr. Irena Vaňková, CSc., Ph.D.

Poděkování

Na tomto místě děkuji doc. PhDr. Ireně Vaňkové, CSc., Ph.D., za odborné vedení práce, za její podporu a vždy vstřícný a laskavý přístup. Velké poděkování patří též doc. PhDr. Ivaně Bozděchové, CSc., za její ochotné postřehy a připomínky ve finální fázi vývoje práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 21. 7. 2013

Martin Talafús

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá zobrazením výrazů květ, květina, růže a lilie v českém jazykovém obraze světa, přičemž se opírá o přístupy kognitivní lingvistiky představované zejména lublinskou sémantickou školou. Praktická část práce vychází z analýzy českého slovníkového materiálu (slovníků etymologických, výkladových, synonymických a frazeologických) se stručným doplněním poznatků týkajících se symboliky růže a lilie. Práce rozebírá vědeckou (botanickou) klasifikaci rostlin a porovnává ji s významy, které se konstituují v rámci naivního obrazu světa.

Klíčová slova

Kognitivní lingvistika – jazykový obraz světa – kategorizace – květ – květina – růže – lilie – kognitivní definice – konotační centrum

Abstract

This bachelor thesis deals with linguistic picture of bloom, flower, rose and lily in Czech language. It is based on theory of cognitive linguistics, especially on theory of Semantic School of Lublin. Linguistic part of this thesis is based on the analysis of the Czech dictionaries (etymological, explanatory, synonymical and phraseological dictionaries) with the brief addition of the symbolism of rose and lily. This thesis discusses the scientific (botanical) classification of plants and compares it with meanings that are constituted in the naive picture of the world.

Keywords

Cognitive Linguistics – Linguistic Picture of the World – Categorization – Bloom – Flower – Rose – Lily – Cognitive Definition – Connotation Centre

Obsah

Úvod	10
1. Teoretický základ	12
1.1 Lublinská sémantická škola.....	13
1.2 Jazykový obraz světa.....	15
1.2.1 <i>Vlastnosti jazykového obrazu světa</i>	15
1.3 Kategorizace.....	18
1.3.1 <i>Kategorizace rostlin</i>	19
2. Botanické hledisko	20
2.1 Květina jako botanický pojem.....	20
2.2 Stručný náhled na systematiku a klasifikaci rostlin.....	20
3. Analýza jazykového materiálu	24
3.1 Květ/květina – Etymologie.....	24
3.2 Definice květu ve výkladových slovnících.....	26
3.2.1 <i>Květ – Primární význam</i>	26
3.2.2 <i>Květ – Sekundární významy</i>	28
3.2.2.1 <i>Kvetení, rozkvět, čas květu, čas kvetení</i>	29
3.2.2.2 <i>Květina, kvítí</i>	29
3.2.2.3 <i>Výkvět, vrcholný zjev, stav nějaké věci v nejlepším jejím rozvíjení</i>	30
3.2.2.4 <i>Co připomíná květ</i>	31
3.2.3 <i>Květ – Synonyma</i>	32
3.2.4 <i>Květ – Deriváty</i>	32
3.2.5 <i>Shrnutí poznatků z výkladových slovníků</i>	33
3.3 Květ – Frazeologie.....	34
3.3.1 <i>Květ v jazykovém obraze světa – kognitivní definice</i>	36

3.3.2	<i>Květ jako botanický pojem</i>	39
3.4	Definice květiny ve výkladových slovnících.....	40
3.4.1	<i>Květina – Primární význam</i>	40
3.4.2	<i>Květina – Synonyma</i>	42
3.4.3	<i>Květina – Deriváty</i>	42
3.4.4	<i>Shrnutí poznatků z výkladových slovníků</i>	43
3.5	Květina – Frazeologie	44
3.5.1	<i>Květina v jazykovém obraze světa – kognitivní definice</i>	46
3.6	Růže – Etymologie	48
3.7	Růže ve výkladových slovnících.....	49
3.7.1	<i>Růže – Primární význam</i>	49
3.7.2	<i>Růže – Sekundární významy</i>	50
3.7.2.1	<i>Co tvarem připomíná růži</i>	51
3.7.2.2	<i>Onemocnění kůže</i>	52
3.7.3	<i>Růže – Synonyma</i>	52
3.7.4	<i>Růže – Deriváty</i>	52
3.7.5	<i>Shrnutí poznatků z výkladových slovníků</i>	53
3.8	Růže – Frazeologie	54
3.8.1	<i>Růže v jazykovém obraze světa – kognitivní definice</i>	56
3.8.2	<i>Symbolika růže</i>	58
3.8.3	<i>Botanické zařazení růže</i>	59
3.9	Lilie – Etymologie	61
3.10	Lilie ve výkladových slovnících	61
3.10.1	<i>Lilie – Primární význam</i>	61
3.10.2	<i>Lilie – Sekundární významy</i>	63
3.10.3	<i>Lilie – Synonyma</i>	63
3.10.4	<i>Lilie – Deriváty</i>	64

3.10.5 Shrnutí poznatků z výkladových slovníků.....	64
3.11 Lilie – Frazeologie.....	65
3.11.1 Lilie v jazykovém obraze světa – kognitivní definice.....	66
3.11.2 Symbolika lilie	68
3.11.2 Symbolika lilie	68
3.11.3 Botanické zařazení lilie.....	68
Závěrem.....	70
Seznam pramenů a použité literatury	71
1. Prameny	71
2. Literatura.....	72
3. Podpůrné internetové zdroje.....	73

Seznam použitých zkratek

JgS	Slovník česko-německý Josefa Jungmanna
PSJČ	Příruční slovník jazyka českého
SSJČ	Slovník spisovného jazyka českého
SSČ	Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost
SČFI 1	Slovník české frazeologie a idiomatiky 1. Přirovnání
SČFI 2	Slovník české frazeologie a idiomatiky 2. Výrazy neslovesné
SČFI 3	Slovník české frazeologie a idiomatiky 3. Výrazy slovesné
SČFI 4	Slovník české frazeologie a idiomatiky 4. Výrazy větné

Úvod

Květiny jsou součástí přírody, která člověka vždy fascinovala. Již po staletí neodmyslitelně patří k lidské civilizaci a kultuře, hrají důležitou roli v mnoha společenských rituálech či situacích. Ať pěstované nebo volně rostoucí v přírodě, umí člověka okouzlit svým vzhledem i vůní. Jsou plné významů, hovoří vlastním jazykem. Nesou v sobě spleť symboliky obohacenou mnoha kulturními vlivy, vyvíjející a přetvářející se spolu s historií lidstva.

Cílem této bakalářské práce je postihnout obraz **květu** (vzhledem k jeho zásadní důležitosti pro definování kategorie květina), **květiny** a dvou typických zástupců této kategorie, **růže** a **lilie**, v českém jazyce. V rámci teorie se práce opírá o přístupy **kognitivní lingvistiky**, zvláště pak **lublinské sémantické školy** a konceptu **jazykového obrazu světa**. Vychází z českého jazykového materiálu, jako podklady převážně slouží slovníky výkladové, etymologické, frazeologické a synonymické, s přihlédnutím k poznatkům botanickým a k poznatkům o symbolice květin.

Již v úvodu se nabízí otázka, *jaké specifikum dělá květinu květinou – čím se květina odlišuje od ostatních rostlin?* Pro běžného uživatele jazyka je hlavní vlastností květin *krása*: běžný uživatel jazyka zohledňuje estetickou hodnotu, jíž konkrétní rostlina nabývá díky výraznému květu – jak vizuálně, tak libou vůní. Typickou květinu tvoří štíhlý stonek zakončený symetricky tvarovaným, pestrým a velkým květem, který je pro svůj vzhled jasně viditelný i z velké dálky: vyvstává, září na pozadí svého okolí. Lidé květiny často pěstují, ať již v záhonech či v květináčích, za účelem vlastního potěšení (přesto není vyloučeno, aby květina měla i hospodářský význam: růže patří mezi květiny, byť zároveň nachází užitek např. ve farmaceutickém průmyslu). Květ bývá citlivý na okolní vlivy, hlavně na počasí. Kategorie květina je velmi široká: spadá sem velké množství rostlin napříč mnoha druhy, které jinak zcela liší vlastnosti i jejich fyziologie. Jediným pojítkem zůstává estetická hodnota, díky níž jsou květy a květiny oblíbeným motivem uměleckého zobrazení, a to nejen v případě umění výtvarného, nýbrž i v literatuře (zvláště poezii) nebo písňových textech.

Naše práce je rozdělena do 3 kapitol. V první kapitole stručně představíme přístupy lublinské sémantické školy a koncept jazykového obrazu světa, jeho definici a vlastnosti, dále se budeme zabírat **kategorizací**, a zvláště pak kategorizací u rostlin dle studie Doroty

Piekarczyk (2007, str. 45–57) *Jazyková kategorizace květin a pojetí tohoto fragmentu skutečnosti ve vědě.*

Ve druhé kapitole práce nahlédneme na rostliny z botanického pohledu, stručně nastíníme principy biologické kategorizace.

Třetí kapitola je pro náš výzkum klíčová: představuje materiálovou část naší práce. Ve vybraných slovnících českého jazyka (etymologických, výkladových, synonymických, frazeologických atd.) postupně prozkoumáme výrazy květ, květina, růže a lilie. Cílem je zaznamenat, jakým způsobem jsou tato slova ve slovnících zobrazována s důrazem na to, abychom důkladnou analýzou postupně od etymologie přes výkladové slovníky po frazeologii odhalili **konotační centra** zkoumaných výrazů a popsali jejich specifickou pozici v jazykovém obraze světa – tedy stanovili jejich **kognitivní definice**. Závěry získané výzkumem slovníků budou doplněny poznatky o symbolice zástupců rostlinné říše, růže a lilie. V případě květu, růže a lilie bude též porovnán význam konstituovaný v rámci vědecké kategorizace s naivním obrazem světa.

Výsledkem bakalářské práce budou kognitivní definice zvolených výrazů.

1. Teoretický základ

Předkládaná bakalářská práce zkoumá obraz květu, květiny a dvou jejích typických zástupců, růže a lilie, v českém jazyce. Teoretickým východiskem je pojetí lublinské sémantické školy a její koncept jazykového obrazu světa. Jazykový obraz světa v sobě nese „kognitivní zkušenost dané společnosti“ (Piekarczyk, 2007, str. 45), představuje interpretaci zkušeností, jež jazyk zobrazuje. Jak uvádí Vaňková (Vaňková a kol., 2005, str. 47): „Zkoumáme-li kontury jazykového obrazu světa, zkoumáme vlastně, *jak jsme* ve světě, v jakých dimenzích světa rozumíme, jak a odkud k němu přistupujeme.“

Ve svém teoretickém zkoumání se zaměříme detailněji na definici a vlastnosti jazykového obrazu světa, kategorizaci a rovněž kategorizaci rostlin na základě studie Doroty Piekarczyk *Jazyková kategorizace květin a pojetí tohoto fragmentu skutečnosti ve vědě*.

Již američtí vědci Lakoff a Johnson přišli v 80. letech 20. století s teorií¹, že metafory nejsou pouze součástí uměleckých textů, nýbrž že tvoří základ lidského myšlení, podílí se zásadní měrou na lidském porozumění světu, resp. jevů v něm. Poukázali také na význam antropocentrismu (vše vnímáme skrze své smysly; nemůžeme se oddělit od těla, což nutně reflektuje i jazyk). Jazyk, jak upozorňuje taktéž Pajdzińska, „je lidským výtvořem“ (Pajdzińska, 2007, str. 27), představuje tedy svět výhradně z lidského pohledu, což je pro pojetí kognitivní lingvistiky klíčové tvrzení.

Kognitivní přístup se rozvíjí a prosazuje v lingvistice od osmdesátých let. Přináší do studia jazyka nový rozměr: „rozměr jazyka spjatý s jeho antropologickou povahou, se vztahem řeči k myslí a myšlení, ke zkušenosti a kultuře“ (Vaňková, 2007b, str. 45). Rozlišujeme dvě hlavní odnože kognitivní lingvistiky: lublinskou sémantickou školu² a (již výše zmíněnou) školu americkou³.

¹ Poprvé představenou v díle *Metafory, kterými žijeme* (1980).

² Mezi nejvýznamnější představitele lublinského přístupu patří Bartmiński, Pajdzińska a Tokarski.

³ Americkou školu nejvýznamněji reprezentují Lakoff a Johnson.

1.1 Lublinská sémantická škola

Jako lublinská sémantická škola bývá označován kognitivně-kulturní přístup k jazyku, jenž se začal formovat v 80. letech 20. století⁴ v polském Lublinu (Vaňková, 2007b, str. 47). Tento přístup se vyvíjel v „době obratu světové lingvistiky *od systému ke komunikaci*, od formalizujících metod k jazykovědě explikativní“ (Vaňková a kol., 2005, str. 46). Na významu nabyla sémantika, která je chápána jako svědectví o myšlení, prožívání a chování nejen samotného člověka, ale i celých kulturních společenství (Vaňková a kol., 2005, str. 46). Přístup k jazyku (a jeho výzkumu), který vzešel z lublinské sémantické školy, nazýváme jazykový obraz světa.

Jaké jsou rozdílnosti v přístupu evropské/lublinské sémantické školy oproti škole americké? V americkém pojetí chybí zastřešující pojem, jakým je jazykový obraz světa. Oba přístupy následují jinou ideu, ačkoli se shodují na základních principech vzniku obrazu světa v jazyce: jako klíčovou označují tělesnost⁵, pojmovou metaforu a teorii kategorizace na základě prototypu/stereotypu (Vaňková, 2007b, str. 47). Lublinský přístup jakožto ryze evropský⁶ však klade důraz na sepětí jazyka s kulturou. Věnuje se vztahu národního jazyka a národní kultury na základě evropského (slovanského) jazykového kontextu (Vaňková, 2007a, str. 11). Zkoumá i „varianty jazykového obrazu světa v souvislosti s jednotlivými komunikačními sférami“ (Vaňková, 2007a, str. 11) nebo „změny a posuny v rozličných výsecích obrazu světa v dobách historických proměn, důsledky dějinných a kulturních vlivů na povahu jazyka“ (Vaňková, 2007a, str. 11). Lublinská škola nevidí hlavní smysl zkoumání v poznávání procesů, které se dějí v lidské mysli, jak činí škola americká – zájmem lingvistů inspirovaných lublinským přístupem je „mysl kolektivní“ (Vaňková, 2007b, str. 47).

Lublinský přístup se zabývá zkoumáním folklórních textů; kulturotvornou a kulturní funkci jazyka chápe jako svůj základ (Vaňková, 2007a, str. 11). Dalším významným zdrojem pro výzkum jsou texty umělecké, přičemž význam jejich zkoumání spatřuje Pajdzińska a Tokarski v uchopitelnosti konotací (Vaňková, 2007a, str. 11). Umělecké texty navíc

⁴ Začíná se rozvíjet paralelně s americkou školou, byť nedocházelo – i vzhledem k politickému a kulturnímu rozdělení světa tzv. železnou oponou – k vzájemnému ovlivňování.

⁵ V případě evropského přístupu se jedná o tělesnost „v kontextu šíře pojatého antropocentrismu“ (Vaňková, 2007b, str. 47).

⁶ Mimo specifík evropské kultury a evropských reálií zohledňuje i lingvistické tradice a tradice humanitních věd (Vaňková, 2007b, str. 47).

„představují prototypovou realizaci kreativních potencií samého jazyka“ (Vaňková, 2007a, str. 11). Konotace jsou v lublinské škole chápány jako klíčová součást významu, neboť „ve zkoumání významu takto pojatého lze najít základní stavební prvky jednotlivých kultur, specifika národních společenství“ (Vaňková, 2007a, str. 11). Jazyk, jenž v sobě nese naivní obraz skutečnosti, slouží jako „archiv kultury a zkušeností, jako kolektivní paměť“ (Vaňková, 2007a, str. 11), která může být sdílena přes hranice prostoru i času (Vaňková, 2007a, str. 11).

Na jazyk je dle metod a přístupů lublinské sémantické školy nahlíženo „v kontextu kultury, s důrazem na zkoumání poznávacích modelů a systémů hodnot, které jsou v jazyce (a zároveň v kultuře) obsaženy“ (Vaňková, 2007a, str. 11). Tento nový pohled na lingvistiku byl umožněn díky proměnám vědeckého paradigmatu a změnám společensko-politických či kulturních podmínek na konci 20. století (Vaňková, 2007a, str. 11).

1.2 Jazykový obraz světa

Pojem jazykový obraz světa se v polské jazykovědě rozšířil a nyní reprezentuje svébytný přístup k jazyku (Vaňková a kol., 2005, str. 46). Jak uvádí Piekarczyk (2007, str. 45): „Koncepce jazykového obrazu světa se zakládá na předpokladu, že v každém přirozeném jazyce se ustálila kognitivní zkušenost dané společnosti. Jazyk je tedy chápán nejen jako nástroj dorozumívání lidí, prostředek komunikace, ale především jako zdroj vědění o samotném člověku a o jím vnímaném světě.“

Definic jazykového obrazu světa je velké množství, Vaňková uvádí např. definici Bartmińského (cit. in Vaňková a kol., 2005, str. 51–52), Grzegorzyczkowé (cit. in Vaňková a kol., 2005, str. 52) nebo Tokarského (cit. in Vaňková a kol., 2005, str. 52). Definice se věnují jiným aspektům tohoto pojmu dle různých hledisek a přístupů ke zkoumání jazyka (Vaňková a kol., 2005, str. 51). Jejich autoři se i přes rozdíly v pojetí shodují na tom, že jazykový obraz světa odráží lidské chápání a pojmání skutečnosti, specifické v rozdílných společnostech. Zobrazuje tak pro daný jazyk typické vidění světa, typické myšlení, a tedy i typický ráz kultury. Z uvedených definic rovněž vyplývá, že jazykový obraz světa můžeme vysledovat analýzou jazykového materiálu: ve slovnících či fixovaných textech (jak zmiňuje Bartmiński), z jazykových faktů a na základě konotací a stereotypů (Grzegorzyczkowa), v gramatických kategoriích a sémantických strukturách lexika (Tokarski) atd.

1.2.1 Vlastnosti jazykového obrazu světa

Podle Kajfosze patří mezi vlastnosti jazykového obrazu světa: *výběrovost*, *dynamičnost*, *transcendentnost*, *axiologičnost*, *heterogenost*, *integrálnost* a *kontextuálnost* (cit. in Vaňková a kol., 2005, str. 52). Rozeberme si blíže – spolu s Kajfoszem a Vaňkovou – některé z vyjmenovaných vlastností⁷:

Heterogenost – jazykový obraz světa se skládá z mnoha vrstev, jeho struktura je komplikovaná, může být i vnitřně rozporný; ačkoli jeho základ tvoří „sféra každodenně

⁷ Vzhledem k rozsahu bakalářské práce půjde jen o *heterogenost*, *dynamičnost*, *výběrovost* a *axiologičnost*.

prožívaného, přirozeného světa“ (Vaňková a kol., 2005, str. 53), který je „antropocentrický a etnocentrický“ (Vaňková a kol., 2005, str. 53), je rozrůzněný podle množství kritérií: teritoriálních, sociálních, stylových atd. (Vaňková a kol., 2005, str. 53). Rozdílnosti nalézáme např. v jazykových obrazech světa, tak jak je zobrazují odborné texty, a jazykových obrazech interpretovaných na základě běžné komunikace.

Běžná, subjektivně orientovaná komunikace tvoří jádro jazykového obrazu světa – spolu s texty folklorními a uměleckými, které „ji reflektují, modifikují a využívají prototypů v ní fixovaných“ (Vaňková a kol., 2005, str. 53), patří k základním oblastem zkoumání (Vaňková a kol., 2005, str. 53).

Dynamičnost – jazykový obraz světa není statický, odráží historický vývoj, „je stále (a v mnoha aspektech) v pohybu“ (Vaňková a kol., 2005, str. 53). K vývoji dochází nejen působením času, ale i kontaktu mezi různými jazyky či vlivem médií a reklamy (Vaňková a kol., 2005, str. 53).

Výběrovost – jazykový obraz světa ze své podstaty vyvyšuje některé prvky reality, zatímco jiné naopak opomíjí, přičemž různé jazyky (a společnosti) mají různé preference – „výběrovost se promítá do způsobu kategorizace“ (Vaňková a kol., 2005, str. 54).

Axiologičnost – jazykový obraz světa není objektivní, odráží hodnocení, zaujatost; v jeho středu je člověk se svým hodnocením světa, svými soudy a žebříčky hodnot, přičemž „člověk a lidské je nejvyšší hodnotou“⁸ (Vaňková a kol., 2005, str. 54).

V centru jazykového obrazu světa stojí člověk, zásadní je přitom kontakt člověka se světem, jež si již od dětství osvojuje prostřednictvím mateřského jazyka a přebírá spolu s ním základní znalosti a kategorie. Jazykový obraz světa disponuje základními, běžnými, pro život prakticky nutnými znalostmi; ukazuje nám, jak konkrétní společnosti smýšlí o věcech, zvířatech, příslušnicích jiných národností apod., co přitom považuje za podstatné, klíčové a co za druhotné, prázdné. „Součástí světa jsou spatřovány primárně z hlediska smyslu, který mají pro člověka, každá věc je v naivním pohledu (jež jazykový obraz světa reprezentuje) především nástrojem k uspokojování lidských potřeb – má (většinou praktický) účel.“

⁸ Proti čemuž stojí „zvíře, bestie, stvůra, nelidskost“ (Vaňková a kol., 2005, str. 54).

(Vaňková a kol., 2005, str. 55) Obsáhnout abstraktní pojmy přesahující naše tělesno nebo smysly nám pak umožňují metafory.

1.3 Kategorizace

Jak uvádí Piekarczyk (2007, str. 45), kategorizace slouží lidskému vědomí k tomu, aby mohlo obsáhnout a uchopit skutečnost, která je ve svém plném rozsahu obsáhlá, dynamicky se měnící a složitá. Skutečnost je tedy třeba rozdělit na jednotlivé prvky a ty pak protřídít a zařadit – tímto způsobem pracuje lidský mozek.

Kategorizace se v jazyce projevuje jako dvoustupňový proces, jenž se realizuje nejprve rozpoznáním vlastností jednoho aspektu skutečnosti a následně jeho vydělením z prostředí. Dalším bodem je shromažďování takto vymezených exemplářů do jednotlivých kategorií (na základě podobností či rozdílů mezi nimi), přičemž odlišnost metod tohoto shromažďování, jaká je patrná v různých jazycích, „dokládá, že způsoby uspořádání prvků skutečnosti neobjevujeme (jelikož to by znamenalo, že jsou objektivní), nýbrž je vynalézáme (...)“ (Piekarczyk, 2007, str. 45).

Piekarczyk (2007, str. 48–49) vymezuje dvojí typ kategorizace. Tj. kategorizaci *klasickou (logickou)*, k jejíž definici slouží postačující a nutné vlastnosti a jejíž prvky se nachází na stejné úrovni. Dále rozlišuje kategorizaci *prototypem (přirozenou)*, která zohledňuje při vymezení kategorie charakteristické vlastnosti. V prvním případě se tedy jedná o vědecký popis, ve druhém popis spadající do výše probírané koncepce jazykového obrazu světa. Věda např. nevymezuje lepšího či horšího zástupce kategorie růže – splní-li daný exemplář kritéria, která potvrzují jeho příslušnost ke kategorii růže, tak do ní patří.⁹ Vědci se zaměřují např. na fyziologii rostliny, tvar, rozložení a stavbu jejích orgánů a další charakteristiky, které lze zkoumat: aplikují objektivistický pohled. Jako důležitou vlastnost nezohledňují třeba vlastnost barvy růže, jež je ukotvena v jazykovém obrazu světa jako typicky červená (jako prototyp je vnímána růže s červeně zbarvenými květy, ačkoli existuje velké množství různobarevných odrůd). Součástí naivní kategorizace je vytváření hodnot pro danou kategorii typických.

Jazykový obraz světa a vědecký obraz skutečnosti sledují odlišné cíle: „úkolem obou obrazů je popis světa, ale obraz ustálený v jazyce vědy má za cíl věrné zobrazení skutečnosti

⁹ Naproti tomu, jak píše Tokarski (2007, str. 20), „teorie prototypů odmítá předpoklad o jednotném statusu exemplářů dané kategorie a o jejich jasně vymezených hranicích.“ Dále upozorňuje na to, že nejlepší příklady se nacházejí v centru kategorie (stanovené pomocí prototypu), následují příklady stále méně typické v návaznosti na posun k periférii kategorie.

(...). Proto se také vědecké definice opírají o obligatorní vlastnosti věrně zrcadlící vlastnosti předmětu“ (Piekarczyk, 2007, str. 49). Pro jazykový obraz světa „význam slova není prostou kopií rysů designátu, ale je efektem působení člověka, který uspořádává vlastnosti předmětu, čímž vybrané složky do významů vnáší, a jiné skrývá (...)“ (Piekarczyk, 2007, str. 49). V praxi dochází k prolínání a ovlivňování obou těchto hledisek, vědecký pohled nevzniká bez kontaktu s běžným světem – a naopak, i jazykový obraz světa je s pohledem vědeckým nevyhnutelně konfrontován.

1.3.1 Kategorizace rostlin

Kategorizace v případě rostlin funguje v souladu s antropocentrismem. Jak upozorňuje Piekarczyk (2007, str. 46), pro proces zařazování do kategorií je podstatná využitelnost člověkem (*květina = okrasná rostlina; plevel = škodlivá rostlina* atd.), opět však záleží na perspektivě našeho pohledu. Např. maceška může být pojímána jak jako plevel, uvažíme-li hledisko praktické hospodářské využitelnosti, tak jako květina z hlediska estetického. V jazykovém obraze světa je možné nahlížet na stejný předmět z rozdílných perspektiv. Naivní obraz světa obsahuje mnoho kategorií, které věda nerozlišuje, ale které jsou důležité z běžného pohledu člověka: „mezi antropocentrické kategorie patří např. ZELÉNINA, BYLINA, PLEVEL a kategorie KVĚTINA (...)“ (Piekarczyk, 2007, str. 46). „Jazyku vědy je také cizí prisuzování hodnoty, což je vlastní běžnému jazyku.“ (Piekarczyk, 2007, str. 47) Toto je patrné např. z frazeologie: *být pěkný jako růže, má na růžích ustláno* atd., kdy růže nese pozitivní rysy (zatímco vědecký obraz hodnocení neobsahuje). K většinám jsou ve většině případů připisovány rysy pozitivně hodnotící (Piekarczyk, 2007, str. 47–48), zatímco např. plevel je chápán negativně.

Květina je důležitá pro člověka kvůli svému vzhledu (Piekarczyk, 2007, str. 46). Botanika kategorii květin nerozlišuje, zastřešujícím pojmem je rostlina, za níž následuje užší dělení dle pravidel botanické systematiky a klasifikace.

2. Botanické hledisko

V této kapitole se zaměříme na květinu a květ v biologické terminologii a zároveň ve stručnosti představíme *botanickou systematiku* a *klasifikaci rostlin* spolu s principy, jež využívá, a skutečnostmi, které zohledňuje při vydělování rostlin do jednotlivých systematických kategorií.

2.1 Květina jako botanický pojem

Jak bylo naznačeno výše, při zkoumání květiny jakožto botanického pojmu se dostáváme ke střetu mezi vědeckým a naivním obrazem světa: pojem květina, ačkoli je z hlediska běžného uživatele jazyka často užívaný, nemá z botanického hlediska žádnou platnost. Jedná se o kategorii vymezenou pouze na základě vzhledu, na základě velkých, barevných květů – právě květy vyvyšují květiny nad ostatní rostliny.

Z vědeckého pohledu spadají všichni zástupci kategorie květiny do říše *roślin*. Vzhled a estetické hledisko přitom nehrají žádnou roli. Botanické členění je složitější a ve výsledku, ve svém popisu, mnohonásobně detailnější než v případě naivní kategorizace.

2.2 Stručný náhled na systematiku a klasifikaci rostlin

V následující části přiblížíme, jakým způsobem vzniká a jakými strategiemi postupuje botanická systematika a klasifikace. Poznatky čerpáme z příruček *Biologie I. (Základy mikrobiologie, botaniky a mykologie)* Františka Kislingera a kolektivu autorů, *Fylogeneze a systém vyšších rostlin* Karla Kubáta a *Principy systematiky a taxonomie* od Pavla Drozda.

Systematika rostlin si od počátků dějin lidstva prošla bohatou a rozmanitou historií. Věnovali se jí četní antičtí, středověcí i novověcí vědci a myslitelé, ovšem za základy

moderního přístupu lze považovat až zkoumání Carla Linného¹⁰, a to v hlavně z pohledu jeho klíčového díla *Species plantarum*, stejně jako mnohé práce Charlese Darwina¹¹ nebo ve 20. století znovu objevenou (resp. konečně uznanou) Mendelovu teorii¹². Významným krokem byla rovněž stabilizace botanického názvosloví, k níž došlo začátkem 20. století díky vypracování *Mezinárodního kódu botanické nomenklatury*, který je dodnes závazný všem oborovým badatelům (Kubát, 2006, str. 2).¹³

Přístupy k biologické klasifikaci, tak jak se vyvinuly během historie, můžeme rozdělit na *umělé* a *přirozené*. Prvně jmenované „si nekladou za cíl vystihnout příbuzenské vztahy mezi organismy. Třídí je podle jednoho nebo několika málo znaků; tím se mohou dostat do jedné skupiny rostliny evidentně nepříbuzné“ (Kubát, 2006, str. 3). Tento přístup se využíval hlavně před evoluční teorií. Oproti tomu přirozené systémy zohledňují evoluci a přistupují k jednotlivým znakům „ne náhodně, ale podle jejich významu“ (Kubát, 2006, str. 3). Výsledkem je podrobný popis příbuzenských vztahů mezi rostlinami v souladu s jejich vývojem.

Na základě výše nastíněných přístupů se vyvinuly dva principy klasifikace: jedná se o *klasifikaci fyletickou* a *kladistickou* (Kubát, 2006, str. 3). Fyletická klasifikace „je vyvrcholením přirozené klasifikace. Studuje příbuznost organismů na základě homologií a analogií všech dostupných znaků“ (Kubát, 2006, str. 3). Cílem kladistické klasifikace (jinak také fylogenetického přístupu) je vysledovat, jakým způsobem probíhala evoluce. Moderní botanika zohledňuje jak fylogenetický přístup, tak analýzu vnitřních či vnějších znaků. Primárně se dle Kislingera a kol. (2004, str. 48) zkoumají prvky:

¹⁰ Carl Linné (1707–1778) položil základy modernímu názvosloví živočichů i rostlin (dodnes je z velké části považováno za platné), a to v klíčových dílech *Systema naturae* a *Species plantarum* (Drozd, 2002, str. 13).

¹¹ Charles Robert Darwin (1809–1882) je otcem teorie darwinismu, která pojednává o vývoji druhů na základě přírodního výběru. Jako kmenové dílo uveďme *O původu druhů* (Drozd, 2002, str. 16).

¹² Gregor Johann Mendel (1822–1884) je považován za zakladatele moderní genetiky. Na základě pokusu s křížením hrachu jako první formuloval základy dědičnosti (Drozd, 2002, str. 17).

¹³ K vývoji názvosloví zmiňme také Jana Svatopluka Presla (1791–1849), který se svojí činností v 1. polovině 19. století zasloužil o moderní podobu české nomenklatury rostlin. Ve svých publikacích *Rostlinář* a *Všeobecný rostlinopis* představil pojmenování rostlin nově vytvořená nebo převzatá z ostatních slovanských jazyků; mnohé z jeho názvů jsou dodnes užívány (Kubát, 2006, str. 5).

- *morfologické a anatomické* (tedy vnější a vnitřní stavba rostlin);
- *paleobotanické* (zkoumání vyhynulých rostlin na základě fosilních a jiných pozůstatků, hledání souvislostí mezi vyhynulými rostlinami a rostlinami dnešními);
- *fyziologické a biochemické* (životní děje rostlin včetně biochemických procesů v jejich tělech);
- *geobotanické* (ekologie¹⁴ rostlin z geografického a historického pohledu);
- *genetické* (zkoumání DNA, vzájemné genetické příbuznosti atd.).¹⁵

Podle Kubáta (2002, str. 3–4) patří k základním metodám morfologie a anatomie popisná a srovnávací. Zároveň se jedná o metody nejstarší. Navíc zmiňuje jako významné studium ontogeneze¹⁶, zatímco např. metoda geografická dle něj poskytuje pouze omezené možnosti. Zvláštní význam je spatřován v biochemické metodě a zvláště pak ve zkoumání DNA a RNA, tedy v genetickém výzkumu, jenž přinesl do systematiky mnoho nových údajů a zapříčinil mnohé změny.

Systematické zařazení některých organismů je stále zvažováno; pod tíhou aktuálních objevů (příp. poznatků získaných aplikací nových výzkumných metod) jsou stávající výsledky přehodnocovány a v opodstatněných případech se mění místo organismu v biologickém systému.

V případě systematických kategorií rostlin uvádíme spolu s příklady¹⁷ hlavní z nich:

¹⁴ Pojem *ekologie* v tomto případě chápeme jako nauku o vztahu organismů a jejich prostředí, nikoli jako ochranu životního prostředí.

¹⁵ Bližší vysvětlení metod výzkumu zde nebude uvažováno, jedná se pouze o obecný přehled.

¹⁶ *Ontogeneze* se zabývá vývojem jedince.

¹⁷ Příklady jsou vybrány namátkou nanejvýše tři v rámci jedné kategorie, aby ilustrovaly, jaké aspekty skutečnosti jsou pro danou kategorii prioritní. Delší výčet považujeme vzhledem k rozsahu a primárnímu zaměření bakalářské práce za zbytečný. Zároveň jsou opomíjeny *podtřídy*, *podřády*, *nadčeledi*, *podčeledi*, *podrody*, *poddruhy*, *odrůdy* a *kultivary*, neboť představují již pokročilejší způsob systematizace.

- *říše* (rostliny, živočichové)
- *podříše* (v případě rostlin nižší rostliny, vyšší rostliny)
- *oddělení* (nahosemenné, krytosemenné, mechorosty atd.)
- *třída* (jednoděložné, nižší a vyšší dvouděložné atd.)
- *řád* (arekotvaré, liliotvaré, růžotvaré atd.)
- *čeleď* (banánovníkovité, liliovité, růžovité atd.)
- *rod* (lilie, růže atd.)
- *druh* (lilie *zlatohlavá*, růže *stolistá* atd.)

Systematické kategorie rostlin znázorňují stále užší specifikaci, a to na základě nejrůznějších kritérií od způsobu rozmnožování (resp. tvaru a podoby semen – např. *nahosemenné*, *krytosemenné*) po vnitřní i vnější stavbu těla (tvar a složení květu v případě řádu, např. *růžotvaré*; specifické členění stonků u *jednoděložných / nižších a vyšších dvouděložných* rostlin atd.), až na základě tohoto umístění do systému vznikne svébytný soubor všech vlastností a vztahů příbuznosti. Roztříděním rostlin podle daných kritérií vzniká botanický systém, jenž „organizuje biologickou diverzitu do skupin, se kterými je možno pracovat, a stanovuje pravidla pro jejich správnou klasifikaci, a tím usnadňuje komunikaci mezi biology“ (Drozd, 2002, str. 7).

Pro základní určení rostlin se užívá binomické (podvojně) názvosloví (Kislinger a kol., 2004, str. 48), přičemž základní pojmenování tvoří *rod* a *druh* dané rostliny jakožto rychlejší a praktičtější způsob popisu skutečnosti v běžné interakci.

3. Analýza jazykového materiálu

V kapitole 3 budou prozkoumány výrazy květ, květina, růže a lilie na základě českého jazykového materiálu získaného analýzou slovníkových dat. Vycházíme primárně z těchto slovníků: *Etymologický slovník jazyka českého* (Machek, 1997); *Český etymologický slovník* (Rejzek, 2001); dále z výkladových slovníků: *Slovník česko-německý* (Jungmann, 1989), *Příruční slovník jazyka českého* (1935–1957), *Slovník spisovného jazyka českého* (1960), *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (2010). Čerpáme také z *Českého slovníku věcného a synonymického* (Haller, 1969), *Slovníku českých synonym* (Pala, Všianský, 1994), *Šmírbuchu jazyka českého* (Ouředník, 2005) či z *Tezauru jazyka českého* (Klégr, 2007). Poznatky z oblasti frazeologie vycházejí z *Lidových rčení* (Zaorálek, 1947) a *Slovníku české frazeologie a idiomatiky* (Čermák a kol., 2009).

Cílem analýzy slovníkových dat je ukázat, jak je daný výraz zobrazován v české lexikografii, postihnout jeho významy (včetně nepřímých vyjádření) a zvláště konotace.

Postup u každého ze zkoumaných výrazů bude následující: nejprve prozkoumáme etymologické hledisko, poté se zaměříme na definice výkladových slovníků. Dále probereme deriváty a synonymii každého výrazu a frazeologii. Na základě výsledků našeho zkoumání stanovíme kognitivní definice zvolených výrazů: představíme tyto výrazy v českém jazykovém obraze světa a určíme jejich konotační centra.

3.1 Květ/květina – Etymologie

V následující části se budeme zabírat etymologií substantiv květ/květina¹⁸ na základě Rejzkova *Českého etymologického slovníku* a Machkova *Etymologického slovníku jazyka českého*.

Rejzek v případě českého *kvést* nachází souvislosti např. se staropolským *kwiśc*, ruským *cvestí* nebo se staroslověnským *cvisti* atd. Jako původce těchto výrazů přitom

¹⁸ Výrazy vycházejí z hlediska etymologie z jednoho základu.

označuje indoevropské **k^huej-t-* ve významu *zářit*. Machek uvádí jako původ slovesa *kvést* výraz *kv^hst-*, z něhož vzniklo staročeské *ktvu* namísto **kvtu*, analogicky též *kvetu*. Všeslovanské slovo přitom mělo podobu **kvisti*.

Rejzek také rozvíjí myšlenku, že existuje spojitost mezi praslovanským výrazem **kvisti* (tedy *kvést*) a **svbtěti*, **svět^h* (*svítit*, *svět*). Mezi příbuzná slova potom můžeme zařadit lotyšské *kvitēt*, germánské **hwīta* (označení pro *bílou*; patří sem též německé *weiss* či anglické *white*). Ve slovanských jazycích zaznamenáváme významový posun od verba *zářit* ke *kvést*. Toto Machek označuje za pouhou domněnku¹⁹.

Můžeme shrnout, že slovo *kvést* se nejspíše vyvinulo z indoevropského **k^huej-t-* (*zářit*), ve staročestíně mělo podobu *ktvu*, zatímco všeslovanská podoba zněla: **kvisti*. Podle Rejzka se praslovanské **kvisti* spojuje s výrazy **svbtěti*, **svět^h* (*svítit*, *svět*), naproti tomu se Machek k této teorii staví opatrněji. Pro Rejzkův pohled nacházíme oporu v rozboru slovníkového materiálu, kdy se výraznost a barevnost (*zářivost*) květu nad jeho okolím jeví jako podstatná součást jeho významu.

¹⁹ Přestože zároveň uvádí, že praslovanské slovo **pro-kvisti* „označovalo asi to, jak se ze leň bylin hromadně projasnívá jistými bílými (např. o kultuře hrachu, máku, o stromech atd.) nebo žlutými útvary (o všeobecné záplavě žlutí pampelišek apod.)“ (Machek, 1997, str. 312). Odtud, jak dále zmiňuje, se lze dobrat až k výrazu květ jako k označení *stromu v květu* anebo *zahrady v květu*.

3.2 Definice květu ve výkladových slovnících

V této části práce ukážeme, jak zobrazují květ výkladové slovníky. V části 3.2.1 se věnujeme primárním významům, v části 3.2.2 sekundárním. Příklady, které jsou blíže rozebírány, vybíráme s ohledem na hlavní cíl naší práce: postihnout konotace, s nimiž se zkoumané výrazy pojí, a stanovit jejich kognitivní definice.

Na začátek poznamenejme, že významy květu a květiny se do určité míry prolínají: květ jakožto zásadní orgán rostliny pro vymezení kategorie květin je ve většině výkladových slovníků zobrazen v sekundárním významu jako květina. V tomto případě jedna část těla rostliny, jeden orgán, zastupuje (a zde také pojmenovává) celek. K prolínání dochází i v případě synonymických výrazů, např. ve výrazech *kvítka*, *kvítek*, což zaznamenávají např. některé z frazémů. Případy prolínání sledujeme ve většině uvedených slovníků.

3.2.1 Květ – Primární význam

JgS uvádí květ jako: údy rostlinné k rozplemenění zúrodněním způsobenému přisluhující, nejvíce pěkných a rozličných barev²⁰ (spolu s příklady: *rozvití květu*; *věnce z polských květů*).

Podle PSJČ je květ: část rostliny vyznačující se obvykle krásným zbarvením (*Stromy kvetly bílým i růžovým květem.*; *Tonča byla holka jako květ.*).

SSJČ květ prezentuje jako: rozmnožovací orgán rostliny, často krásného tvaru a barvy (*poupě se rozvíjí v květ*; *červené, modré květy*).

Dle SSČ jde o: část rostliny (často krásné barvy a vůně), z níž vzniká plod se semeny (*vonné květy růží*; *rozkvetlý květ*), neoborně i květenství mající vzhled jednoho květu (např. u *sedmikrásky*).

Výkladové slovníky jsou si ve svých definicích primárního významu velice podobné. Každý z nich zmiňuje jak charakteristické *krásné zbarvení* květu (SSJČ přitom uvádí i *tvar*), tak

²⁰ Citace a příklady z Jungmannova *Slovníku česko-německého* jsou pro zvýšení přehlednosti přepsány do současného pravopisu.

rozmnožování jako jeho praktický účel. Odhalujeme také, že květ má velký potenciál pro tvorbu nepřímých vyjádření. Již byl zmíněn příklad z PSJČ: *Tonča byla holka jako květ*. Dále spolu s PSJČ uveďme např.: *Mládí květ nám v líci neuvadne.*; *Květ ženiny krásy marně se pro něj rozvil.*; *[Král bídák] když jsem vzrostla, chtěl mi vzíti květ panenství.*; *Hlava jeho [dědečkova] nesla už květ osmdesáti let*. SSJČ jako primární uvádí rovněž přenesený význam *květy poezie* ve smyslu *vrcholného díla*, přestože podobné příklady jsou natolik četné, že je ostatní slovníky vydělují jako svébytný sekundární význam²¹.

Na základě příkladů uváděných spolu s definicemi a s podporou *Českého národního korpusu* můžeme vysledovat, že se květ často pojí s adjektivy, což se týká velikosti (*velký, malý*), barev (*červený, modrý, žlutý, bílý* atd.), fáze vývoje či hlubší charakteristiky květu (*rozvíjející se, uvadající, zvadlý* či *jedovatý, jednopohlavný, oboupohlavný* atd.), estetických požitků a hodnocení (*vonný, krásný, jemný, čarokrásný, nevýrazný* atd.), ale též nenaplnění svého účelu (*hluchý, jalový, planý* – ve významu neplodný) a rovněž dle rostliny, z níž daný květ pochází (*lipový, růžový, liliový* atd.).

²¹ Blíže v části 3.2.2.

3.2.2 Květ – Sekundární významy

JgS uvádí tři sekundární významy výrazu květ: 1) čas květu neb kvetení (*květ vína*); 2) stav nějaké věci v nejlepší jejím rozvití (*květ mladosti; mládež jest květem obce*); 3) definice obsahuje též výčet příkladů, který by se dal shrnout do označení „co připomíná květ“ (*květ jako vyrážka; květ mědi*).

PSJČ přidává význam květina, kvítí: 1) kvetení, rozkvět (*Třešně byly v plném květu.; [Konvalinky] měly na květ.*); 2) květina, kvítí (*Louky plné červencových květů.; Mráz kreslí květy na okénku.*); 3) výkvět, vrcholný zjev (*Ku králi Ludvíkovi dostavil se květ českého rytířstva.; Vznešený svět přivedl sem [na kongres] květ svých žen jako na odiv.*); 4) něco, co připomíná květ (*drahé kamení různého květu; sladový květ*).

Sekundární významy SSJČ jsou s PSJČ totožné: 1) květina (*trhat polní květy; kytice z horských květů*); 2) kvetení, rozkvět (*stromy v květu; přenes. být v květu let*); 3) kniž. vynikající, vrcholný zjev, výtvar, výkvět, vrchol (*nekrásnější květy světové hudby*); 4) co připomíná květ (*nehty s bílým květem; víno výborného květu*).

Nové nepřináší ani SSČ: 1) květina (*kytice polních květů*); 2) kvetení (*stromy v květu*); 3) co připomíná květ (*muškátový květ*).

Jak vidíme, rovněž definice sekundárních výrazů si jsou velmi podobné. JgS oproti ostatním slovníkům opomíjí definici květu jako *květiny*. PSJČ a SSJČ (resp. SSČ²²) se shodují na většině sekundárních výrazů, ovšem s rozdílem, že PSJČ preferuje význam *kvetení, rozkvět* nad *květinou, kvítím*, což SSJČ vnímá opačně, a zároveň SSJČ opomíjí květ jako *vrcholný zjev*, který zmiňuje jako přenesené pojmenování v rámci primárního významu. SSČ potvrzuje významy *květina, kvetení* a *co připomíná květ*.

Podívejme se nyní na některé ze sekundárních významů podrobněji.

²² Příklady uváděné v SSJČ a SSČ se ve značné míře shodují.

3.2.2.1 Kvetení, rozkvět, čas květu, čas kvetení

Tento význam prezentuje PSJČ jako jeden z předních (*kvetení, rozkvět*) na základě příkladů (mimo ty jmenované spolu s definicemi): *Říká se, když stromy ve květu se líbají a objímají, že bude hojná úroda.*; *Znal jsem člověka ještě v květu mladistvých sil.*; *Ovdověla v plném květu let.* První příklad znázorňuje květ jako biologický proces kvetení rostlin (*mít na květ = chystat se kvést, připravovat se ke kvetení*). U posledních dvou příkladů (*květu mladistvých sil; květu let*) je květ chápán jako rozpuk, rozkvět let/života přenesený od v přírodě pozorovatelného rozkvětu. Obé potvrzují příklady *stromy v květu* (zde se jedná o květ/kvetení jako přírodní jev) a přeneseně *být v květu*, tedy *být v plné síle, v nejlepších letech*, uváděné v ostatních slovnících. Spojení *být v květu* můžeme užít nejen o člověku: *umění bylo v nebyvalém květu*.

3.2.2.2 Květina, kvítí

Sekundární výraz *květina* je prezentován s příklady *trhat polní květy; kytice z horských květů; vodní květy* (PSJČ uvádí, že jde o sinice); *žabí květy* (ve významu *drobné vodní rostliny rostoucí při hladině*). V tomto případě se jedná o metonymii, kdy je na základě jedné části označován celek. Z uvedených příkladů vyčnívají *vodní květy*, kde hraje označení květ jinou roli, neboť jen stěží lze označit sinice za esteticky hodnotné. Zde spíše došlo k přesunu významu z květu ve smyslu rozkvětu, bujení, rozvoje, protože sinice zcela a drasticky pokrývají povrchy vodních ploch. Roli může hrát rovněž výrazně zelená barva některých druhů sinic – i ona v kontrastu s vodou totiž září, vyčnívá z vizuálního hlediska.

PSJČ uvádí množství dalších příkladů, zmiňme alespoň nejzajímavější: *Mráz kreslí květy na okénku.*; botanické názvy²³ *babí květ, vodňanka žabí květ*; zahradnický *božský květ (alpínská rostlina Dodekatheon)*; lidově *srdečný květ* (dle PSJČ *na' rostliny Viola tricolor*); v dialektu *květ svatojánský (kopretina)*; přeneseně také *Mně velmi těší květy Parnasu (básně) či [Kosmas] svou kroniku vyšperkoval citáty a květy z Virgilia, Horacia (tedy hodnotnými, vystihujícími citovanými pasážemi)*. Slovníky zmiňují rovněž *Květy* jako název časopisu.

²³ JgS také prezentuje názvy rostlin pod označením květ, např.: *květ sv. Jakuba, květ sv. Jana, květ křížový, květ milosti, květ sv. Magdaleny* apod.

Z tohoto výčtu se pozastavme u spojení *květy mrazu* (v SSJČ lze nalézt též *ledové květy na oknech*), které opět akcentují jistou estetickou hodnotu a zároveň možnou vizuální podobnost skutečným květům, zvláště co se týče tvarů, jež na skle mráz svým působením utváří. Zajímavost tvoří výskyt květu ať již v lidovém, či botanickém pojmenování rostlin, resp. jejich částí. Poukažme však spíše na přenesené pojmenování květ pro cosi vybraného, hodnotného, pozoruhodného, jež je patrné z posledních uvedených příkladů, jakož i ze sekundárních významů *výkvět*, *vrcholný zjev*, jímž se budeme věnovat detailněji níže.

3.2.2.3 *Výkvět, vrcholný zjev, stav nějaké věci v nejlepším jejím rozvíjení*

Podle JgS značí květ *výbor*, to *nejlepší*. Zatímco SSJČ prezentuje tento význam jako knižní, PSJČ jej od ostatních nijak nevyděljuje. SSJČ také obsahuje pouze jediný příklad, a sice *nejkrásnější květy světové hudby jako vynikající hudební díla*. PSJČ je v tomto směru bohatší, kromě příkladů zmíněných v části 3.2.2 uvádí rovněž: *V obou [otci i synovi] selská pýcha vyrážela nejfuriantnější květy* (tedy „vrcholné ukázky“). V těchto případech označuje květ elitu určité skupiny, vrcholný stav věci, činnosti či vlastností (stejně jako období, kdy je květina *v květu*, tvoří z estetického pohledu člověka vrcholnou část její existence) anebo úspěch.

Zde se nabízí otázka: není např. spojení *být v květu*²⁴ (ve spojitosti s lidským životem) také vrcholným zjevem? Podobné vyjádření v uživatelských jazyce evokuje dojem, že se jedná o vrchol života, ovšem na základě příkladů docházíme k závěru, že *být v květu* (*být v plné síle*) se spojuje spíše s kvetením jako dlouhodobějším procesem, kdežto *květ* ve významu *výkvět*, *vrcholný zjev* znamená jeden konkrétní, již existující vrchol, jeden konkrétní květ, jež podle vnímání člověka vytváří úspěšné naplnění života květiny. Jedná se tedy o déle trvající proces proti již hotovému výsledku činnosti anebo stavu.

²⁴ Uvedené u významu *kvetení*.

3.2.2.4 Co připomíná květ

Tento význam se vydělil na základě usouvztažňování aspektů skutečnosti s květem, a to nejen vnímatelných zrakem, nýbrž i čichem.

Uvedme dle výčtu v SSJČ s doplněním poznatků ostatních slovníků: *nehty s bílým květem (s bílými skvrnami)*; *víno výborného květu (buketu – právě toto je definováno na základě čichového požitku)*; *muškátový květ (sušený oranžově žlutý míšek semen muškátovníku pravého, známé koření)*; z pivovarnického hlediska *sladový květ (usušené kořínky zeleného sladu, PSJČ specifikuje na usušené kořínky zrn ječmene, JgS: od sladu odpadlé kličky neb kořínky)*; z mysliveckého hlediska *květ (bělavý konec kamzičího vousu a štětky, podle PSJČ i bělavá špička liščí ohánky)*; z hlediska chemického *sirný květ (čistá síra v jemném prášku)*, dle PSJČ také *jemný krystalický prášek vznikající sublimací*. PSJČ uvádí i další příklady: *Drahé kamení různého květu (zbarvení)*; z koželužského hlediska *květy (nerozpustné organické látky na povrchu usní)*. JgS postupuje v rámci podobnosti ještě dál: *ženský květ (ve významu menstruace)*, *květ příjičný (skvrny na nose po venerické chorobě)*, *květ u pečeně, u masa (sražený tuk)*.

Roli ve vydělování tohoto významu hraje jednak barva (např. u *drahého kamení; sirného květu*, ale i *menstruace a syfilitických skvrn*), zároveň také jasnost, zářivost (*bílé zbarvení* u kamzíka či lišky; *bílé skvrny*, které jsou na nehtech výrazně viditelné) nebo tvar květ připomínající (*tuk okolo pečeně; sirný květ; muškátový květ*). Tyto aspekty se vzájemně prolínají – výrazná barva znamená i výraznou jasnost, nepřehlédnutelnost. Roli vůně květu u *buketu vína* jsme již zmiňovali výše, vyslovujeme zde domněnku, že čichový zážitek byl prioritou také při označení *sladového květu*, který je svojí vůní charakteristický.

3.2.3 Květ – Synonyma

Český slovník věcný a synonymický uvádí jako synonyma substantiva květ *kalíšek, kvítek, kvítko, kvítečko, kalich, kališek, chřapáč, křapáč, koště* (ve významu *příliš rozvítý, překvetlý květ*), což se shoduje jak s poznatkami z výkladových slovníků, tak s *Tezaurem jazyka českého*.

Slovník českých synonym přidává synonyma rozčleněná podle významů v souladu s poznatkami představenými v části 3.2.2: 1) *rozkvět, rozpuk*; 2) *květina, kvítko, poupě*; 3) knižně *výkvět, vrchol*.

3.2.4 Květ – Deriváty

Mezi nejvýznamnější odvozeniny substantiva květ můžeme mimo *květinu* zařadit následující (opět na základě výkladových slovníků):

Hojně užívané je slovo *květák, odrůda brukve zelené se zdužnatělým zbledlým květenstvím*. Zde je souvislost zřejmá, neboť ta část rostliny, která běžně slouží ke konzumaci, je v podstatě květ. Mezi další hojně užívaná slova patří pojmenování měsíce *květen*, jedná se o měsíc, kdy kvetou rostliny, pomyslný vrchol jara. Botanici registrují dále *květel* jako druh *lnice*. Mezi deriváty můžeme zařadit též *květenu/květenstvo (souhrn rostlinstva, soubor rostlinných společenstev)* či *květenství (soubor květů sestavených dle určitého pořádku na společné ose)*. Zajímavá je *květilka, drobná moucha škodící na zelenině. Květy jako celek* označíme výrazem *květoví*; *květiště* pak znamená *místo, kde rostou květiny*, a *květnice (zastarale) květinové části zahrady*. Nesmíme opomenout ani osobní ženská jména *Květa, Květoslava* či *Květuše*, stejně jako zdobněliny *kvítek, kvíteček*. Co se adjektiv týče, jmenujme: *květnatý/květovitý (bohatý na květy nebo příliš zdobný)*, *květní (náležící ke květu)*, *květný (vztahující se ke květu, týkající se květu, kvetoucí, zdobný)*, *květový (vztahující se ke květu, snesený z květů, květovaný)*, *květoucí (nacházející se ve stavu kvetení)*, *květuplný (plný květů) květovaný (zdobený vzorem v podobě květů)* – *květování* je pak samotný vzor na *tkanině v podobě květů*. Ze sloves uveďme zastaralé *květovati*, což znamená *zdobit vzorem v podobě květů*. Důležitá jsou rovněž slova začínající na *květo-* (*květobraní, květomluva, květonosný, květopas* atd.).

3.2.5 Shrnutí poznatků z výkladových slovníků

Květ (z hlediska synonymie *kalíšek, kvítek, kvítko, kvítečko, kalich, kališek, chřapáč, křapáč, koště*) představuje v primárním významu rozmnožovací orgán rostlin, výrazný a většího vzrůstu, který se vyznačuje nebývale krásnou barvou i vůní. Pro své vlastnosti má velký potenciál pro tvorbu nepřímých vyjádření – kromě přírodního procesu kvetení (*stromy v květu*) může označovat vrchol života (*květ mládí; být v květu let*), elitu (*květ žen*), vrcholný stav věci či činnosti (*květy světové hudby*), přeneseně také květinu (*natrhala květy*), kdy dochází k přenesení konkrétního označení její části na celek, nebo také to, co květ připomíná tvarem (*tukový květ u pečeně*) anebo výraznou barvou (*sirný květ; ženský květ*), jasností (*květ ve významu bělavá špička liščí oháňky*) i vůní (*květ jako buket vína*).

Již na základě analýzy výkladových slovníků můžeme určit jako konotační centra výrazu *květ* výraznou barevnost, jasnost a elitu, úspěch či vrcholný stav.

3.3 Květ – Frazeologie

Frazeologie je pro naši práci podstatným zdrojem poznatků: umožňuje sledovat, do jakých frazeologických vztahů zkoumané výrazy vstupují, jak se užívají v běžném jazyce a jaké významy v jazyce ustálená spojení naplňují, čímž se nám alespoň částečně poodhaluje jazykový obraz daných výrazů, stejně jako potenciál jejich konotací.

V částech věnovaných frazeologii prezentujeme jednotlivé frazémy, tak jak je uvádí *Slovník české frazeologie a idiomatiky* nebo *Lidová rčení*. Ke každému z frazémů přikládáme jeho vysvětlení, následuje naše shrnutí poznatků a vyvození závěrů podstatných pro naše zkoumání. V další části představíme daný výraz v jazykovém obrazu světa, shrneme jeho konotační centra, čímž stanovíme jeho kognitivní definici. V případě růže a lilie nastíníme rovněž jejich specifickou symboliku a v případě květu, růže a lilie srovnáme naivní obraz světa s jejich botanickými definicemi.

Začneme frazeologií výrazu květ.

SČFI 1:

- *děvče jako z růže květ* (hezká, přitažlivá dívka)

SČFI 2:

- *hluchý květ* (výsledek činnosti nepřinášející nic užitečného)

SČFI 3:

- *čertovo kvítko / kvítko z čertovy zahrady* (nezbedné dítě, příp. i dospělý člověk provádějící nezbednosti)
- *jen kvést* (vypadat zdravý, svěží; vypadat krásně, půvabně; prosperovat v obchodu, hospodářství atd.)

- *být jeden květ / v květu* (plně a krásně kvést);
- *vyhnat na květ / nasazovat na květ* (mít poupata a připravovat se kvést)

SČFI 4:

- *Pro jedno kvítí slunce nesvítí.* (Není na světě jediný člověk, do kterého se člověk může zamilovat nebo se kterým může být šťastný.)
- *Je jich jako kvítí.* (Je jich mnoho.)

Lidová rčení:

- *kvítí mu roste pod nohama* (visí na šibenici)
- *odejít s kvítkem* (s nepořízenou odejít)

Skutečnost, že základní vlastností květu je *krásná, pestrá, výrazná barva*, která vyvstává nad veškerým okolím, se v různých modifikacích objevuje napříč naší bakalářskou prací. Potvrzení tohoto názoru nacházíme i ve frazeologii: *děvče jako z růže květ* značí hezkou dívku, rovněž *jen kvést* (přeneseně *být v jednom květu* o rostlinách) značí pozitivní konotace: zdraví, krásu, v případě firmy či obchodu prosperitu, úspěch. Vizualní požitok z kvetoucích rostlin, které jsou nepřehlédnutelné, ale i chápání květu, resp. aktu kvetení, jako symbolu jara/života se v takových případech přeneslo na lidský svět, a to jako označení hodnot, jež považujeme za bezvýhradně kladné. Pokud květ nenaplní svůj účel, nerozkvete, stává se *květem hluchým*, což se však do kontextu lidského života v běžné komunikaci již nepřenáší.

V případech *čertovo kvítko / kvítko z čertovy zahrady* (případně *Pro jedno kvítí slunce nesvítí.*) poukazuje *květ/kvítí/kvítko* na jednoho jedince vybraného z celku, neboť i květiny a květy se často vyskytují ve shlucích²⁵. V případě *čertova kvítka* jsou *kvítka* dodávány negativní konotace spojené s výrazem *čert*, byť vzájemné působení vede k určitému zjemnění

²⁵ Frazeologie toto zobrazuje výrazněji v případě květin – více v části 3.5.

z hlediska významu. Označení, že kdosi je *čertovský* či *d'ábelský* (zde bychom mohli vybírat z bohaté frazeologie, pro zjednodušení ponechme pouze tento základní příklad) zahrnuje horší vlastnosti a způsoby chování, než když o někom tvrdíme, že je *čertovo kvítko*. V tomto frazému je zahrnuta jistá dávka familiárnosti, i proto se dnes používá spíše pro označení zlobivého dítěte. Označit bezohledného vandala nebo zločince jako *čertovo kvítko* by působilo v daném kontextu spíše ironicky.

3.3.1 Květ v jazykovém obraze světa – kognitivní definice

Nejprve připomeňme, co kognitivní definice výrazu znamená. Kognitivní lingvistika chápe význam jako „prototypový způsob pojetí předmětu v lidské mysli“ (Vaňková a kol., 2005, str. 80). V souladu s tím se snažíme v naší práci postihnout obraz daných výrazů v jazyce včetně jejich metaforických či metonymických užití a konotací, odhalujeme základ založený na lidské zkušenosti: „celistvý obraz, který má ve svém základě naši lidskou zkušenost včetně té tělesné a smyslové“ (Vaňková a kol., 2005, str. 80). Vzniká tedy obraz, který se neřídí pouze odbornými definicemi, ale ukazuje předměty tak, jak je spatřuje člověk, jak je vnímá mluvčí konkrétního jazyka. Tento obraz zachycuje, co z pohledu mluvčího daný předmět znamená, jaké vlastnosti tohoto předmětu jsou pro něj důležité, co je charakteristické pro vymezení jeho významu atd. (Vaňková a kol., 2005, str. 80).

Na základě poznatků z české frazeologie a analýzy výkladových, synonymických, frazeologických a jiných slovníků se nyní pokusíme ukázat podobu květu v českém jazykovém obraze světa.

Květ je jasně a pestře zbarvený, tvoří nepřehlédnutelnou část rostliny. Květ je vrcholem rostliny, a to jak fakticky (v případech, kdy je stonek rostliny zakončený květem), tak v přeneseném významu: např. kvetoucí stromy na jaře vytváří scénu, již lze stěží přehlédnout (z hlediska estetického citění člověka znamená proces kvetení zásadní fázi vývoje

rostlin). Přeneseně tedy květ značí vrchol, nejvyšší (tj. nejlepší) bod existence, průběhu činnosti nebo stavu věci.²⁶

Mezi konotační centra výrazu patří *výrazná barevnost*, ale také *jasnost* (oba tyto faktory dohromady tvoří dojem *nepřehlédnutelnosti*), *elita* a *vrcholný stav* ve smyslu *naplnění nejvyššího bodu své existence* nebo též *úspěch*. Konotační centra znázorňujeme v tabulce spolu s příklady.

²⁶ Připomeňme znovu, že zde hraje klíčovou roli pohled člověka, který může být dle priorit či úhlu pohledu odlišný: z hlediska estetického je vrcholem rostliny *květ*, ačkoli např. z hospodářského hlediska může být v některých případech vrcholem *plod* jako žito výsledek snažení pěstitele, který lze zkonsumovat či zpeněžit.

<i>Konotační centra:</i>	<i>Potvrzují poznatky:</i>	<i>Příklady:²⁷</i>
1. výrazná barevnost	• výkladové slovníky - primární význam - sekundární významy (nepřímá vyjádření)	- krásný <i>tvar/barva</i> - <i>širný květ, ženský květ</i>
2. jasnost	• etymologie • výkladové slovníky - sekundární významy (nepřímá vyjádření)	• základ v indoevropském *<i>k_ueǵ-t-</i> (<i>zářit</i>); spojitost s praslovanským *<i>sv_htětī</i>, *<i>svět_h</i> (<i>svítit, svět</i>) - <i>bílé květy na nehtech; květ na liščím kožichu</i>
3. elita, vrcholný stav, úspěch	• výkladové slovníky - sekundární významy (nepřímá vyjádření) • frazeologie	- <i>květ žen; být v květu let, života; květ mládí, květy poezie</i> • <i>být v květu; jen kvést; děvče jako květ</i>

²⁷ Prezentovány jsou vybrané příklady na základě analýzy jazykového materiálu.

3.3.2 Květ jako botanický pojem

Botanické definice květu nalzáme i ve výkladových slovnících. Podle PSJČ je květ *soubor listů přeměněných k účelům pohlavního rozmnožování a přisedlých na zkrácenou osu; též květenství tak upravené, že napodobuje jednoduchý květ*. Rovněž SSJČ obsahuje botanickou definici, kdy květ je *část těla jevnosnubných rostlin složená z pohlavních orgánů (tyčinek a pestíků) a zprav. z obalů (okvětí ap.), zatímco JgS vystačuje s dělením květu na obaly a rodidla, dále na květy samčí a samičí*.

Květ se skutečně řadí mezi generativní (rozmnožovací) orgány rostlin spolu s *plody a semeny*. I v biologické literatuře je květ charakterizován jako soubor rozmnožovacích ústrojí a zároveň rozebírán na jednotlivé části, v základu na *květní obaly, pohlavní orgány květu (samčí tyčinky, samičí plodolisty, které v některých případech srůstají v pestík; ten se poté dělí na semeník, čnělku, bliznu) a květní lůžko*²⁸ (Kislinger a kol., 2004, str. 78). Dále je květ vymezován podle dalších kritérií, která však již nebudou předmětem našeho zkoumání.

Podstatné je, že naivní obraz světa toto dělení zcela ignoruje; prosté označení květ je pro běžného uživatele jazyka dostačující specifikací. Pokud i přesto vyvstane potřeba rozdělit květ na nižší jednotky, vystačí si takový uživatel jazyka pouze s *okvětními* či *květními lístky* jakožto s označením pro jednotlivé části *květního obalu*. Botanika liší také květ a *soubory květů* neboli *květenství*²⁹ (Kislinger a kol., 2004, str. 78). Ani toto není pro naivní obraz světa podstatné – stejně jako vědecký obraz květu nezohledňuje jako relevantní pro svůj popis žádné ze stanovených konotačních center.

²⁸ Toto dělení registruje kromě botanické literatury i *Český slovník věcný a synonymický*.

²⁹ *Květenství* můžeme definovat jako sdružení více květů na společném stonku, jehož účelem je přilákat větší množství opylovačů a zvýšit tak pravděpodobnost zdárného rozmnožení svého druhu.

3.4 Definice květiny ve výkladových slovnících

Květina je rostlina, kterou odlišuje od ostatních výrazný květ. Z biologického pohledu je květu vlastní rozmnožovací funkce, zatímco naivní obraz světa zohledňuje jako jeho podstatné vlastnosti *výraznost* a *barevnost*. Tyto atributy se přenášejí i na kategorii květin.

V následujících částech poodhalíme (stejným postupem jako v případě květu), jak zobrazuje květinu český jazykový materiál.

3.4.1 Květina – Primární význam

JgS hovoří o květině jako o: rostlině s květem, zvláště s větším, pěkným, vonným (*vonné květiny*).

PSJČ uvádí, že květina je: rostlina pěstovaná pro pěkné květy nebo listy (*Za okny měl samé voňavé a užitečné květiny.*; *Natrhat kytici z lučních květin.*).

SSJČ prezentuje květinu jako: rostlinu s pěknými květy nebo ozdobnými lístky (*zahradní květiny; čerstvé květiny*).

SSČ uvádí definici: rostlina s pěknými květy nebo listy (*pokojevá květina*).

Analýza primárních významů nám potvrzuje, že základní definicí květiny jsou *pěkné, esteticky hodnotné květy*, na čemž se shodují všechny slovníky. PSJČ a SSJČ zmiňují navíc *pěkné či ozdobné listy*. JgS rozepisuje nejdetailejněji, jaký by měl být květ květiny: *větší, pěkný, vonný*. Toto můžeme shrnout jako podmínky, při jejichž dodržení je rostlina považována za esteticky hodnotnou, krásnou, a tedy skutečně květinu – květ musí být na první pohled jasně vidět, vyčínat nad širým okolím.

JgS vnímá květinu i z praktického hlediska jako prostředek k získání barvy, konkrétně jako *rostlinu k barvení na žluto, janovec, kozí brada, stínavec, žlutidlo*, což je dnes již potlačený aspekt. Zmiňme také příklad z PSJČ, který ukazuje srovnání lidského pocitu právě s květinou: *Ach radost, ach radost, hezká to květina*. Anebo další: *Nám všechněm vykvetla*

květina míru.; *Byl bych raději slyšel, že sáhl po domácí květině, v níž bije zdravé, teplé srdce české (květině ve významu dívce).* Jak vidno, i zde je potenciál pro nepřímá vyjádření poměrně vysoký.

I v tomto případě pozorujeme, že květ se velice často pojí s adjektivy, a sice s těmi, která označující barvu (*červená, žlutá, bílá*), výskyt (*polní, zahradní, luční, lesní, pokojová*), fáze vývoje či charakteristiky květiny (*rozevírající se, vадnoucí, podle JgS i plné – mající plné květy – a prázdné jako opak*), estetické požitky a hodnocení (*krásná, nádherná, výrazná*).

Sekundární významy žádný z výkladových slovníků neuvádí³⁰.

³⁰ JgS poukazuje na *dělané květiny vyšíváním, tkaním, malováním, vykládáním atd.* Naráží tím na motiv, který odnepaměti platí za oblíbený napříč rozličnými tvůrčími činnostmi. Nejedná se tedy o květiny pravé, ale o jejich obraz, nápodobu.

3.4.2 Květina – Synonyma

Český slovník věcný a synonymický spolu s Tezaurem jazyka českého, Slovníkem českých synonym a Českým jazykovým atlasem uvádějí jako synonyma výrazu květina: *kvěť*³¹ (např. *kytka z lesních květů*), *kytka*³², *vonička*, *květinka*, *květinečka*, *kvítek*, *kvítko*, *kvíteček*, *kvítečko*, *kvítenko*, *kytička*.

Květiny můžeme z pohledu člověka *sázet, pěstovat, zalévat* anebo *trhat, stříhat*. Dále je můžeme svázat do kytice nebo také do svazku (*V ruce držela krásně uvitý svazek jirín.*), koštěte (*Výletníci se vraceli s košťaty kopretin.*), vonice (v dialektu *šohajci s vonicemi a kosárky za kloboukem*) či péra (*péro z polního kvítí*). Dříve se pro více natrhaných (a uspořádaných) květin používalo též slovo *buket*, dnes užijeme spíše *pugét* (*Nevěsta držela v rukou pugét růží.*) – i ten se v češtině objevuje v několika proměnách: *puget, pukét, puket, pugéta, pukéta*. *Buket* se v jazyce udržel dodnes jako označení primárně pro vůni, ale i specifickou příchut' vína.

3.4.3 Květina – Deriváty

Jako nejpodstatnější deriváty substantiva květina uveďme: *květináč* (*nádoba speciálně určená k pěstování rostlin*), *květinář* (*prodavač nebo pěstitel květin*) nebo také *květinomluva* (dnes spíše *květomluva*), tedy *způsob, jak vyjádřit své city a myšlenky pomocí květin*. Zdrobnělinu představuje slovo *květinka*. Z adjektiv pak mezi odvozeniny řadíme *květinový/květinový* (např. ve smyslu *květinová vůně*). Co se sloves týče, zmiňme dnes již nepříliš užívané *květinářit* ve významu *věnovat se pěstování květin*.

³¹ Což potvrzují i výsledky analýzy sekundárních významů výrazu kvěť v části 3.2.2.

³² Tato podoba je běžně užívána v obecné češtině.

3.4.4 Shrnutí poznatků z výkladových slovníků

Květina (také *květ, kytká, vonička, květinka, květinečka, kvítek, kvítko, kvíteček, kvítečko, kvítenko, kytička*) je v primárním významu rostlina s výrazným a pěkným květem nebo lístky. Sekundární významy zkoumané slovníky neregistrují. Vzhledem ke svému významovému sepětí s krásou a půvabem může být květina přeneseným označením pro hezkou dívku, stejně jako pro pozitivní nálady/emoce (*radost, hezká to květina*) či hodnoty (*rozkvetla květina míru*).

Jako konotační centrum nám po analýze výkladových slovníků vyvstává *krása*, a to na základě nepřímých vyjádření (*květina* ve významu *krásná dívka* či *žena*).

3.5 Květina – Frazeologie

SČFI 1:

- *být jako skleníková květinka* (mít křehké zdravý a slabou, neodolnou fyzickou konstituci)
- *to je děvče, jak kytko* (působivé děvče)
- *je tam holek jako kytek* (je tam mnoho krásných holek)
- *voní jako květinka* (příjemně voní)

SČFI 2:

- *skleníková květina/květinka*

SČFI 3:

- *bejt pod kytičkama* (být mrtvý)

SČFI 4:

- *Květinou řekneš vše.* (I málo výmluvný muž zapůsobí na ženu či dívku květinami.)
- *Tumáš kytku, ty dobytku!* (žertovná gratulace)
- *Nezlobte se, já mám kytky rád.* (žertovně a teatrálně vůči druhým při různé příležitosti, zvl. v kontrastu k věčnosti, nepoetičnosti situace atd.)

Lidová rčení:

- *půjdeš do kyticek* (umřeš)
- *podat někomu kyticčku* (řici někomu něco lichotivého)

Podobně jako v případě výše diskutovaného květu je i květina nositelkou veskrze pozitivních konotací, z hlediska člověka však vztahovaných pouze na vzhled, resp. na kritéria, podle nichž hodnotíme přitažlivost či půvab jiné osoby, a to jak z hlediska vizuálního dojmu (*to je děvče, jak kytk/květina*), tak vůně (*voní jako květinka*). Květina je v tomto případě chápána jako celek, na rozdíl od květu zde chybí význam *výkvětu, vrcholného díla*. Objevují se nové prvky: poukázání na křehkost, pomíjivost květiny (*skleníková květina*, byť v tomto případě jde spíše o konotace výrazu *skleník*). Krása květiny velice rychle a velice snadno pomíjí.

Frazém *je tam holek jako kytek/květin* poukazuje na pozorovatelnou skutečnost, že se květiny vyskytují povětšinou ve větším množství, rostou ve shlucích. *Bejt pod kyticčkama* zase na fakt, že květiny vyrůstají z půdy, ze země, do níž se pohřbívají mrtví.

Příklady ze SČFI 4 zohledňují kulturní kontexty, byť zároveň poukazují i na důležitost květiny jakožto prostředku komunikace mezi mužem a ženou (*Květinou řekneš vše.*). I *Lidová rčení* (frazémem *Podat někomu kyticčku.*) potvrzují, že se jedná o v kultuře zakotvenou tradici, kdy darování květiny znamená vyjádření citů (ať již lásky, přátelství nebo třeba nabídky usmíření).

3.5.1 Květina v jazykovém obraze světa – kognitivní definice

Výrazem květina označujeme rostlinu, kterou definují výrazné a krásné květy. I květina je krásná, libě voní, ale zároveň je křehká (její existence je snadno ohrožena – stačí ji utrhnout, šlápnout na ni; je v podstatě bezmocná a citlivá na různé vlivy). Je vhodným darem muže ženě, neboť prostřednictvím květin lze vyjádřit totéž co slovy (nepřímým, symbolickým jazykem).

Podobně jako v případě květu je i zde zásadní *výraznost*, ve většině případů pozitivní, spojená s *půvabem/krásou*, a dále *zranitelnost/citlivost*. Ve druhé řadě je akcentována i skutečnost, že květiny se v přírodě obvykle *vyskytují ve větším množství*, ve shlucích, přičemž pokrývají široké plochy. Shrnutí uvádíme v následující tabulce:

Konotační centra:	Potvrzují poznatky:	Příklady:
1. půvab/krása vč. vůně	• výkladové slovníky - primární význam (nepřímá vyjádření) • frazeologie	- <i>nejkrásnější květina</i> (o ženě) • <i>to je děvče, jak kytky; voní jako květinka</i>
2. citlivost/zranitelnost	• textové konotace	• např. <i>Kytice</i>³³ <i>Štědrý den:</i> květina (dívka) <i>vykvetla, jakby zalívána rosou, uvadla, jakby podsečena kosou</i> (Erben, 1928, str. 67)
3. výskyt ve větším množství (<i>květiny, kytky, kvítí</i>)	• frazeologie	• <i>je tam holek jako kytek; pro jedno kvítí slunce nesvíti</i>

³³ Konotace *citlivosti/zranitelnosti* obsahuje frazém *být jako skleníková květinka*, ovšem v tomto případě se tyto konotace pojí spíše s výrazem *skleník*. Oporu pro konotační centrum *citlivosti/zranitelnosti* nalzáme např. v Erbenově *Kytici*. Na *citlivost/zranitelnost* je zde upozorňováno jak u květu, tak u květin – i v tomto se uvedené výrazy prolínají. Frazeologie tyto konotace odráží nejzřetelněji v případě lilie, jak bude představeno v části 3.11.

V následujících částech budou postupně rozebráni zástupci kategorie květina růže a lilie³⁴ jakožto jedni z nejčtetnějších a nejvýznamnějších zástupců květin. Cílem bude poukázat na souvislosti s květinou/květem a zároveň postihnout specifickou roli, s níž růže i lilie v českém jazykovém obraze světa figurují včetně stanovení jejich konotačních center.

I v případě slovníkového rozboru výrazů růže a lilie budeme postupovat od etymologie přes definice výkladových slovníků až k synonymním výrazům a derivátům.

Růže patří mezi typické zástupce kategorie květin. I v dnešní době je oblíbenou a hojně pěstovanou rostlinou, oplývá bohatou symbolikou a významně zasahuje také do kulturních sfěr.

3.6 Růže – Etymologie

Rejzek vidí původ *růže* (ve staročeštině *róžě*, podle Machka i *ruože*) v latinském *rosa* (dle Machka vyslovovaným *rōza*), přičemž k všeslovanskému přejetí došlo z tvaru *rōsa*. Latinský výraz zase poukazuje souvislost s řeckým *rhódon* s tím, že slovo patrně pochází z přední Asie.

Machek souhlasí s latinským původem, poukazuje na souvislosti s řeckým výrazem, byť je dále nerozvádí. Dále upozorňuje, že růže „byla typická rostlina klášterních zahrad; v středověku byla pěstována i jakožto léčivá“ (Machek, 2007, str. 169–170). Potvrzuje rovněž, že se jedná o slovo praevropské.

³⁴ Lilii v jazykovém obraze světa se věnuje také Piekarczyk (2007, str. 45–57), zkoumá ovšem lilii v polském kulturním a jazykovém kontextu.

3.7 Růže ve výkladových slovnících

3.7.1 Růže – Primární význam³⁵

Podle JgS se v případě růže jedná o: známý, nejvíce červený květ na trnitém keři, pro ozdobu v zahradách sázený, též i sám keř.

PSJČ růži chápe jako: zahradní květinu krásných a vonných květů.

SSJČ uvádí růži jako: ostnitý keř s lichozpeřenými listy s velkými vonnými květy.

SSČ jako jediný slovník uvádí, že květy růže se mohou vyskytovat v různých barvách: ostnitý keř s lichozpeřenými listy a s velkými vonnými květy růz. barev.

Na základě analýzy primárních významů docházíme k závěru, že podstatným rysem růže jsou velké (krásné), vonné květy, podle JgS nejčastěji červené. Zároveň se jedná o ozdobnou zahradní květinu, opět podle JgS známou, rozšířenou. Rovněž se zde, stejně jako v SSJČ, připomíná, že růže není pouze květ, ale i *trnitý keř*, z něhož květy pochází. SSJČ a SSČ podávají z botanického hlediska odbornější specifikaci, když hovoří o *lichozpeřených listech ostnitého keře*. Pouze SSČ zmiňuje skutečnost, že květy růže mohou být různobarevné.

JgS rovněž podotýká, že růže pro svou krásu a vůni *obrazem jest mladosti, radosti a lásky, a bývala za starodávna posvěcena bohyní milosti*, což dokládá příklady: *Pučte se jako růže vsazená při potoku.; Čas růže přináší*³⁶.

Mimo příklady potvrzující výše řečené, obsahuje PSJČ i tyto: *A vodní růže, paní tetičko, se Vám nelíbí?* V tomto případě spojení *vodní růže* poukazuje na rozkvetlé lekníny; nejedná se tedy o druh růže, ale o podobnost květů leknínu květům růžovým³⁷.

³⁵ Příklady v tomto případě nejsou prezentovány u každé z definic: ve většině případů se jedná o růži jako o rostlinu. Výjimky jsou rozebírány v odstavci níže.

³⁶ PSJČ i SSJČ uvádějí podobné, byť aktualizované příklady, k nim však více v části věnované frazeologii.

³⁷ Jungmann na základě podobnosti vyděluje jeden ze sekundárních významů růže, jak bude ukázáno v části 3.7.2.

3.7.2 Růže – Sekundární významy

JgS uvádí nejvíce sekundárních významů: 1) jméno některých květů k růži poněkud podobných (*vodní růže; růže jerichová*); 2) na tváři, červenost, ruměnc (*Tváří zmocnila se bledost, rtů zvadly růže.*); 3) co k růži podobno (*povětrná růže; růže při udidle*); 4) zapálení kůže (*růže na noze*).

PSJČ potvrzuje pouze poslední 3 z významů zmíněných v JgS: 1) červeně zbarvení (*Má [student] hřbitovní růže na tvářích.; Proti růžím západu již bíle srpek vystoupá.*); 2) mající podobu růže, něčeho kulatého nebo paprskovitého, růžice (*Díval se bezděky na plnou tu růži bodlákovou, podobnou jemnému kartáči.; Nejstarším tvarem výbrusu [diamantu] je růže.*); 3) nakažlivá kožní nemoc (*Když se jí [ženě] do tváře dala růže, bez ošklivosti se na ni nemohla ani podívat.*).

SSJČ uvádí: 1) květ tohoto keře, zprav. plný květ jeho zahradnických sort (*kytice rudých, bílých růží*); 2) co tvarem (kulatým a paprskovitým) připomíná květ rozkvetlé růže (*větrná růže, vánoční růže*); 3) nakažlivá kožní nemoc (*dostat růži do nohy*).

SSČ je ohledně sekundárních významů nejstručnější: 1) jeho květ³⁸ (uvedené příklady se shodují se SSJČ); 2) nakažlivá kožní nemoc (*mít růži v obličejí*).

Výkladové slovníky vyjma SSČ se shodují na tom, že sekundárním významem růže je to, *co je růži podobné*. Zároveň shodně uvádějí růži jako *nakažlivou kožní nemoc*. Poté již registrujeme rozdílnosti. JgS chápe růži jako výraz pro *červené zbarvení* (což potvrzuje PSJČ s poznámkou, že jde o výraz zastaralý), SSJČ i SSČ speciálně jako *květ růžového keře* (*kytice rudých, bílých růží; začervenat se jako růže; přeneseně i na tvářích měla plamenné růže* apod. – poslední dva jmenované příklady se překrývají s významem *červené zbarvení* u PSJČ) a JgS pak i *květy růži podobné*, např.: *růže z Jericha / jerichová*. Zároveň prezentuje další příklady založené na podobnosti, které v novějších výkladových slovnících nenajdeme: *menstruační krev*, což zaznamenává i *Šmírbuch jazyka českého* frázemem *nakoupit růže*³⁹, tedy *mít menstruaci*, a *červenou nemoc*, dnes již zastaralé označení pro úplavici. V obou případech je

³⁸ Tedy květ *ostnitého keře*.

³⁹ Nebo také *mít růžu, mít růženu*.

motivací pro toto pojmenování rudá barva, s níž jsou růže nejčastěji spojovány, v souvislosti s krví – jak s krví menstruační, tak s krvavými průjmy, které úplavici obvykle provázejí.

Zvláště rozebereme dvojici sekundárních významů *Co tvarem připomíná růži a Onemocnění kůže*.

3.7.2.1 *Co tvarem připomíná růži*

PSJČ a SSJČ specifikují podobu na zvláště kulatý a paprscitý tvar, což pozorujeme na vybraných příkladech z PSJČ: *Díval se bezděky na plnou tu růži bodlákovou, podobnou jemnému kartáči.*; Tzv. „růže“ květákové *nalézají pro svou výživnost a jemnou chuť rychlé obliby*. Anebo SSJČ: *růže bodláková, vodní růže, vánoční růže* (botanicky čemeřice černá), *alpská růže* (červenokvěté druhy pěnišníku rostoucí v Alpách), ale třeba i *rozebrat květák na růžičky*. Jak doplňuje SSJČ, v heraldice může růže znamenat *motiv ve tvaru stylizovaného pětilistého růžového květu s kališními listky* – u nás je nejznámější *pětilistá rožmberská růže*. Proto se také příslušníci rodu Rožmberků nazývali *páni z Růže* (či *z Rožmberka, Rožmberkové*). Dle *Tezauru jazyka českého* může být růže také *piha* nebo *rostlinná vonná látka*. V tomto případě je podobnost založena nikoli na vizuálně, ale čichově vnímatelné podobnosti.

JgS pod tento význam řadí vše, co vykazuje jakoukoliv podobnost s růží, tedy *papírové růže, hedvábné růže*. Dále také *na způsob růže řezaný kámen* (rovněž *Tezaurus jazyka českého* obsahuje *růži* ve významu *rubín*) nebo *růži jako ze sádry dělanou ozdobu*. Zajímavostí je *růže při udidle* či *růže na parohu*.

3.7.2.2 Onemocnění kůže

Podle PSJČ i SSJČ se v případě růže jedná o nakažlivé onemocnění kůže, které nese medicínské označení *erysipel*, dle JgS *erysipelas gangraenosum*. PSJČ nemoc specifikuje na onemocnění streptokokové. JgS rozlišuje několik druhů této choroby, např. i *růži*, *neduh ovčí*. I zde je motivací červené zbarvení zasažené části těla.

Růži v tomto významu potvrzuje i *Tezaurus jazyka českého*.

3.7.3 Růže – Synonyma

Jako synonyma substantiva růže můžeme uvést *růžice*, *růženka*, *růží*, *růžina* (poslední dvě jmenovaná slova jsou spíše ve významu růžového porostu jako takového, nikoli jedné růže – květu).

3.7.4 Růže – Deriváty

Mezi nejpodstatnější deriváty patří *růžař* (*člověk pěstující růže*). Odvozen od růže byl také *růženec* (v primárním významu *modlitební pomůcka*). Patří sem taktéž zdvojnásobení *růžička*, zastarale pak *růžinka*, a ženská osobní jména *Růžena*, *Růženka*. *Růženku* vnímáme i jako známou pohádkovou postavu. Za přídatná jména zmiňme: *růžový*, *růžený*, *růžičkový*, *růžařský*.

3.7.5 Shrnutí poznatků z výkladových slovníků

Růže (v synonymních výrazech *růžice, růženka, růží, růžina*) je v primárním významu ostnitý keř s květy krásných a vonných tvarů. Jako růže bývají označovány i květy tohoto keře, pojmenování růže se přenáší i na rostliny, jejichž květy jsou květům růžovým podobné (*vodní růže*). Přenesená pojmenování na základě podobnosti je možné vysledovat i v případě barvy – jednak u tváří, ruměnce (*růže na tvářích*), dále u růže jakožto kožního onemocnění (*růže na noze*), zastarale pak i menstruační krve nebo úplavice. Vše uvedené potvrzuje červenou jako typickou barvu růží. Podobnost se vyděluje i na základě kulatého paprscitého tvaru květů (*větrná růže, vánoční růže*, ale např. i *rožmberská růže* v heraldice).

Na základě výzkumu výkladových slovníků můžeme stanovit jako jedny z konotačních center růže *krásu* (na základě nepřímých vyjádření – růže jako symbol *mladosti, radosti, lásky*) a *červené zbarvení květu*.

3.8 Růže – Frazeologie

SČFI 1:

- *být/připadat si (někde) jako růže mezi trnám* (být jiný než druzí společníci a být tím nápadný, obvykle příznivě)
- *být červený/začervenat se jako růže* (být zdravě, příjemně a mile červený; začervenat se rozpačitě, příp. stydlivě a mile)
- *být děvče jako z růže květ* (být krásná dívka)
- *být hezká/krásná jako růže* (být mile a přirozeně půvabná, krásná a přitažlivá, obzvláště i zdravé, červené barvy tváří)
- *vonět jako růže* (vonět příjemnou, lákavou – a tužbu vzbuzující – vůní)

SČFI 4:

- *Není růže bez trní/trnu.* (Dosažení cíle bývá provázeno dílčími problémy a nepříjemnostmi; v životě jsou často příjemné věci provázeny nepříjemnými.)
- *Zde by měly kvést růže.* (Nelíbí se mi to tu a radši bych tu viděl něco krásného; mělo by se to změnit k lepšímu, vylepšit, zkrášlit.)
- *Zde mu růže nepokvetou.* (Bude tu žít těžce a nebude příliš úspěšný a spokojený; bude tu mít starosti, potíže a jen málo radosti, klidu a štěstí.)

Lidová rčení:

- *až se bude bílá růže červenat* (nikdy)
- *pod růží mluvit* (důvěrně, tajně, beze svědků, ale též obrazně mluvit)
- *pazdeří s růží srovnávati* (nesprávně posuzovat), jinak také *nepodobno pazdeří k té červené růži*
- *růže jí tam nekvitou* (nedaří se jí tam)
- *víti růže* (žít v dostatku a v pohodlí)
- *nemít na růžích ustláno*⁴⁰ (nemít příjemný, snadný život)
- *chodit po (samých) růžích* (dobře se míti)

Na základě frazeologie a předchozích výzkumů můžeme shrnout, že růže má jednoznačně pozitivní konotace. I ve frazeologii je často spojována s pro sebe typickou červenou barvou (byť samozřejmě existují i odrůdy se žlutými, bílými květy apod.), ovšem i když značí červeň tváří jako ve frazému *být červený/červenat se jako růže*, znamená to spíše milé rozpaky než hlubší, nepříjemné citové rozrušení, jaké by se mohlo fyzicky projevit obdobně. Souvislosti s květinou nacházíme v přirovnáních *být hezká jako růže / z růže květ, být hezká/krásná jako růže* stejně jako *voní jako růže*. Oboje opět implikuje bezvýhradně pozitivní dojem.

Růže značí určitou hodnotu, stejně jako květ vrchol. Růst růže, než se rozvine v celé své kráse, je zdárným výsledkem dlouhodobějšího procesu, úspěchem, ovšem pokud někomu *růže nekvitou*, zjevně zažívá neúspěch. Podobně působí frazém *nemít na růžích ustláno*. *Zde by měly kvést růže* pro změnu značí zlepšení současného neuspokojivého stavu. *Víti růže a chodit po (samých) růžích*, ačkoli dnes již neužívané, pak konečný úspěch a těšení se z něj. Důležité je, že růže je v těchto případech právě tím sledovaným měřítkem zdárného průběhu věcí.

Zároveň se objevují i frazémy, které akcentují, že růže, ačkoli sama o sobě krásná, pochází z keře plného trnů – viz *Být/připadat si (někde) jako růže mezi trnům.*; *Není růže bez*

⁴⁰ Výkladové slovníky registrují rovněž frazém *mít na růžích ustláno*, tedy žít příjemně, pohodlně.

trní/trnu. První jmenovaný značí diametrální rozlišnost mezi růží a trny, stejně jako mohou být z nejrůznějších hledisek rozdíly mezi lidmi, druhý na pozadí kontrastu krásné květiny a nebezpeční trnů upozorňuje, že žádná cesta není jednoduchá.

Lidová rčení doplňují výčet originálními frazémy, které neregistrují ani výkladové slovníky. Frazém *až se bude bílá růže červenat* je založen na zjevném paradoxu, *pod růží mluvit* reflektuje jakousi intimitu, *pazdeří s růží srovnávati* pak znamená srovnávat dvě z estetického hlediska nesrovnatelné součásti světa – růže zde opět vyčnívá v pozitivním slova smyslu.

3.8.1 Růže v jazykovém obraze světa – kognitivní definice

Růže jakožto jedna z typických zástupkyň kategorie květin představuje krásu svým vzhledem i svojí vůní. Je nejvíce spojována s červenou barvou, která je barvou vášně, ale i např. krve. Svými přednostmi a estetickými vlastnostmi dokáže růže kultivovat a pozvednout své okolí. Její půvab vyniká i díky kontrastu, který tkví ve skutečnosti, že její květ vyrůstá mezi nebezpečnými trny (ty jsou diametrálně rozdílné z hlediska konotací, ovšem s růží jako takovou pevně spjaty) a stává se tedy výzvou pro toho, kdo ji chce i navzdory této hrozbě utrhnout.

Konotační centra výrazu růže tvoří *krása* (obvykle *krása ženy*) spojená se *zpříjemněním života a kultivací okolí*. Dále *červená barva květu a přítomnost trnů*, tedy *hrozba zranění, nepříjemnost, negativita*, byť třeba nikoli aktuální, nýbrž kdesi (alespoň abstraktně) přítomná. Toto zobrazuje tabulka:

<i>Konotační centra:</i>	<i>Potvrzují poznatky:</i>	<i>Příklady:</i>
1. krása (obvykle krása ženy) vč. vůně	• výkladové slovníky - primární význam (nepřímá vyjádření) • frazeologie	- růže jako obraz <i>mladosti, radosti a lásky</i> • <i>krásná jako růže; vonět jako růže</i>
2. příjemnění života; kultivace okolí	• frazeologie	• <i>kvitou mu tam růže, nemít na růžích ustláno; zde by měly kvést růže</i>
3. červená barva květu	• výkladové slovníky - sekundární významy (nepřímá vyjádření)	- <i>růže = kožní onemocnění; barva tváří</i>
4. přítomnost trnů – hrozba zranění, nepříjemnost, negativita	• frazeologie	• <i>Není růže bez trní.; Připadat si jako růže mezi trním.</i>

3.8.2 Symbolika růže⁴¹

Symboliku růže stručně představíme na základě poznatků z předchozí slovníkové analýzy, informací z internetových stránek věnovaných růžím a na základě *Slovníku symbolů* (Becker, 2002).

Symboliku růže připomíná JgS, když uvádí, že růže *obrazem jest mladosti, radosti a lásky, a bývala za starodávna posvěcena bohyní milosti*. Toto potvrzuje i další zkoumání, internetový *Průvodce pěstováním růží* chápe růži jako *symbol krásy, lásky a přátelství mezi lidmi i národy*, přičemž je pro toto označována jako *královna květin*. I proto je součástí mnoha tradic. Podle oficiálních internetových stránek *Rosa klubu*⁴², bývá růže pro své vlastnosti součástí svatebních kytic, ale i kytic smutečních za účelem uctění památky. Server *rosegathering.com* upozorňuje na to, že růže je archetypální květina, která se jako symbol objevuje i v nejstarších kulturách. Jako jednu z nejčastěji se vyskytujících symbolických rostlin potvrzuje růži i *Slovník symbolů* (Becker, 2002, str. 248). Becker dále uvádí, že růže v antice symbolizovala *lásku, náklonnost, plodnost a úctu k mrtvým*. Zároveň se spojovala s *mlčenlivostí* (odtud frazém *pod růží mluvíti*). Křesťanství rozvinulo symboliku růže do dalších rovin: červená růže znamenala *prolitou krev Krista a misku, do níž byla zachycena svatá krev* – v souvislosti s ní se spojuje s *mystickým znovuzrozením*. Růže se stala symbolem *Panny Marie* (růže byly ve středověku atributy panen), zároveň obecně symbolizuje *božskou lásku*. Podle *Rosa klubu* se růže stala symbolem i některých *svatých*, např. *sv. Vojtěcha*.

Základní symbolika růže, kterou jsme výše nastínili, je v souladu s poznatky získanými analýzou jazykového materiálu. Potvrzuje, že růže je (v našem kulturním kontextu) spojována s pozitivními hodnotami, jako jsou *krása, radost, přátelství, náklonnost*, ale i *božská láska* či *mystické znovuzrození*. *Krása* je přitom dle našeho zkoumání i jedním z předních konotačních center růže.

⁴¹ Symbolika květin je velice bohatá, dalo by se na ni nahlížet z pohledu rozličných kultur, kultů, náboženství apod. Vzhledem k rozsahu bakalářské práce volíme pouze stručné připomenutí toho, jakou symbolickou hodnotu růže (a v části 3.1.1.2 lilie) naplňuje v českém, resp. evropském kulturním kontextu.

⁴² *Rosa klub* je specializovaná organizace Českého zahrádkářského svazu spojující pěstitele růží v ČR.

3.8.3 Botanické zařazení růže

SSJČ uvádí, že růže patří z botanického hlediska do rodu *Rosa* (růže) spolu se zástupci: *růže šípková*, *růže čajová*, *růže stolistá*, *růže alpská* atd. Jungmann podává daleko bohatší výčet, pro naši práci je však podstatnější informace, že *růže* podle něj patří do řádu i čeledi *růžovitých*, přičemž jde o kategorie nazvané právě podle růže jako typického zástupce.

V základu můžeme růže zařadit následujícím způsobem⁴³:

- říše: *rostliny*
- podříše: *vyšší rostliny*
- oddělení: *krytosemenné*
- třída: *vyšší dvouděložné*
- řád: *růžotvaré* (JgS přitom uvádí *růžovité* jako řád i jako čeleď)
- čeleď: *růžovité*
- rod: *růže*
- druh: *šípková*, *vonná*, *stolistá* atd.

Konkrétní botanické zařazení růží je problematické z toho hlediska, že má velké množství odrůd v rámci každého svého druhu. Podle *Průvodce pěstováním růží* se počet odrůd neustále rozšiřuje díky šlechtění, tj. neustálému mezidruhovému křížení za účelem nacházení nových vlastností a originálního rozvití prvků růží, které tvoří jejich estetickou hodnotu (odrůd je v současnosti již přes 25 000).

Pro rozlišení konkrétního druhu je podle oficiálních internetových stránek *Rosa klubu* nutné důkladné porovnání květů, listů, ostnů⁴⁴ i plodů, zejména co se týče jejich velikosti,

⁴³ Na základě dříve uvedené literatury věnované botanice spolu s doplněním poznatků z publikace *Biologie* (Kubát a kol., 2003) a *Wikipedie*. Totéž platí i v případě lilie v části 3.11.3.

tvaru a umístění. Obecně vzato jsou růže povětšinou ostnitě keře. Společným rysem jim jsou jednak ostny, dle Kubáta a kol. (2003, str. 169) také střídavé lichozpeřené listy a oboupohlavné květy nejčastěji miskovitěho tvaru, které jsou rozmístěny jednotlivě, příp. v jednoduchých květenstvích. I plody růží, šípky obsahující nažky, jsou svým tvarem napříč druhy velmi rozmanité.

Z tohoto velice stručného nastínění botanického popisu růže je patrné, že na rozdíl od naivního obrazu světa, nezohledňuje pohled vědecký barvu jako podstatné kritérium, rovněž je prostý veškerých estetických hodnocení či dalších soudů, zároveň poskytuje detailnější popis, který se vypořádává se všemi relevantními vlastnostmi rostliny. Jeho cílem je co nejdůležitěji popsat zařazení rostliny na základě jejích vnitřních i vnějších znaků (včetně těch vývojových). Po analýze a porovnání s ostatními zástupci je daný organismus umístěn na příslušnou pozici v rámci botanické systematiky. Už jen to, že *trn*, běžně se vyskytující ve frazémeh spolu s růží, není botanicky korektním výrazem (správně se jedná o *osten*), poukazuje na rozdíl mezi oběma diskutovanými obrazy světa. Ačkoli v některých případech dochází k vzájemnému ovlivňování, je v tomto případě obraz růže v jazykovém obraze světa natolik zažitý a svébytný, že zůstává nezměněn a neovlivněn vědeckým pohledem. Naopak: ačkoli květiny disponují mnoha významy a konotacemi, vědecký obraz světa aplikuje striktně vlastní (dlouhá léta se vyvíjející) přístup k popisu rostlin, resp. jejich systematice.

⁴⁴ Dle *Wikipedie* je výraz *trn* je z botanického hlediska nepřesný.

O lilii můžeme uvést totéž co v případě růže: patří mezi široce známé a oblíbené květiny, nese v sobě mnoho významů a zásadní je i její role v kultuře. Poznamenejme však dopředu, že její symbolika a okruh konotací je od růže odlišný, což dokážeme následujícím rozbořením slovníkového materiálu (a zvláště pak analýzou frazeologie).

3.9 Lilie – Etymologie

Rejzek i Machek považují za původ slova *lilie* latinské *lilium* (v polštině se užívá tvar *lilia*), které vzešlo z řeckého *leirion*. Rejzek dále vyslovuje hypotézu, že řecké slovo pochází z Egypta (či z jeho oblasti). Machek doplňuje, že ve staročestíně mělo slovo podobu nesklonného *lilium* – tento tvar se doposud dochoval ve rčenicích *čistý jak lilium* apod., byť dnes je vnímán spíše jako zastaralý a ustupuje tvaru *lilie*.

3.10 Lilie ve výkladových slovnících

3.10.1 Lilie – Primární význam

JgS uvádí: lilie, rostlina česnekovitá, liliovitá (*Země okrášlena květem a liliemi.*; *Lilium lesní, vodní, žluté, zlaté, modré.*)

PSJČ přidává do definice další atributy: rod rostlin z čeledi liliovitých, *Lilium*; zahradní květina, nejčastěji její vonný a čistě bílé kvetoucí druh (*Bělejší je [dívka] nad lilii.*; *Něžná jako lilie [byla Emilie].*)

SSJČ lilii definuje takto: vysoká rostlina s úzkými listy a s velkými bělostnými, silně vonnými zvonkovitými květy (*bílá, něžná jako lilie; nevinná jako lilie*)

SSČ o lilii hovoří jako o: vysoké cibulovité rostlině se zvonkovitými květy (*čistá jako lilie; vypadá jako zlomená lilie – ve významu vypadá sklesle*)

Výsledky analýzy primárních významů nám odhalují, že lilie je zahradní květina (PSJČ), patří mezi *vysoké rostliny* (SSJČ, SSČ, přičemž SSČ blíže specifikuje na *rostlinu cibulovitou*⁴⁵) s výraznými *bílými květy*, které mají *zvonkovitý tvar*. SSJČ poukazuje také na charakteristickou *silnou vůni* liliovým květů. PSJČ řadí v rámci definice lilii do čeledi *liliovitých*, zároveň poukazuje na to, že v případě výrazu lilie se povětšinou jedná o *čistě bíle kvetoucí druh*, podobně jako v případě růže lze nalézt i zástupce kategorie liliovitých, které mají květy zbarvené odlišně, než je to v případě prototypu zachyceném v naivním obraze světa (např. lilie zlatohlavá má květy fialovočervené; i JgS uvádí, že lilie může být žlutá nebo zlatá). Jako lilii lze na základě podobnosti označit i zcela odlišný květ, zmiňme např. *lilium vodní* nebo *modrou lilii*. Podobnost je založena nejspíše na tvaru květů, nikoli na fyziologii či vlastnostech.⁴⁶

Lilii vymezuje výrazný *charakteristický květ* (typicky *zvonkovitý, bělostný*), zároveň i její *silná vůně*. Bílá barva a křehkost rostliny dávají prostor k vytváření nepřímých vyjádření, jako např.: *Nevinná/čistá jako lilie*. V tomto případě se projevuje chápání bílé barvy jako barvy *čisté* a čistota znamená *nevinnost*. Zároveň může jít přímo o odkaz na bílou barvu, na základě příkladu z PSJČ, jenž značí přechod od červené k bílé barvě: *Růže na tváři její se proměnily v lilie*. Jako další příklad přeneseného vyjádření zmiňme: *Vypadá jako zlomená lilie*. Zde je akcentována křehkost a citlivost na vnější vlivy, která je patrná na většině květin. Jakákoliv vada na květině, např. zlomení stonku či poškození květu, znamená z pohledu člověka narušení estetického dojmu.

⁴⁵ JgS přitom uvádí, že lilie je rostlina *česnekovitá*.

⁴⁶ *Tezauru jazyka českého* uvádí *lilii* i jako synonymum *lilku*. V tomto případě je komplikovanější postihnout vzájemný vztah, motivací může být lexikální podobnost.

3.10.2 Lilie – Sekundární významy⁴⁷

Sekundární významy prezentuje pouze SSJČ: 1) botanický rod *Lilium* (*lilie bělostná; lilie zlatohlávek*); 2) heraldické znamení, znak v podobě stylizovaného liliového květu (*bourbonská lilie; skautská lilie*); 3) zahradnický etiopská lilie (*kolokázie*).

SSJČ v první řadě potvrzuje, že výraz lilie může zahrnovat i celý botanický rod *Lilium* (což PSJČ zmiňuje v rámci definice primárního výrazu). Dále vymezuje lili jako heraldické znamení, což je obdobný příklad jako u výše diskutované růže, kdy je daný květ zvolen pro svoji symbolickou a významovou hodnotu jako označení rodu (*Bourboni*) či hnutí (*skautská lilie*). Kolokázie jedlá je usouvztažňována s lilií nejspíše pro vzájemnou podobnost tvaru květů.

3.10.3 Lilie – Synonyma

Slovníky uvádějí *lilium*, které se hojně vyskytuje i ve frazeologii, ačkoli jde o výraz dnes již zastaralý, dále dialektové podoby, *leluje, léluje, dulija* apod. U specifického druhu *lilie zlatohlavé* pak *smetaník, máselník, kaťátka*.

⁴⁷ JgS, PSJČ a SSČ sekundární významy neuvádějí.

3.10.4 Lilie – Deriváty

Derivátů výrazu lilie není mnoho, např.: *lilijice* (*ostnokožec zprav. nehybně upoutaný na kroužkovitém stvolu* – rovněž v tomto případě hraje roli podoba ramen lilijice s tvarem květů lilie), *lilijka* (*drobná vysokohorská bylina s bledě fialovým květem*), *liliovník* (*cizokrajný strom s velkými laločnatými listy a velkými zelenavě žlutými květy* – odtud podobnost s květy lilie) či zdobnělina *liliátko*. Dále zmiňme adjektiva *liliový*, *liliovitý*, *lilijní*, *liliovitý* (*řád rostlin jednoděložných*), příslovce *liliovitě*, *liliově* (*liliově bílá, čistá*) či zastaralé *liliálně* (*liliálně bíle planoucí slunce*).

3.10.5 Shrnutí poznatků z výkladových slovníků

Lilie (také *lilium*, řidčeji pak *leluje*, *léluje*, *dulija*) znamená v primárním významu rostlinu s útlými listy a s velkými zvonkovitými a silně vonnými bělostnými květy. Pro typický vzhled květů bývají jako lilie označovány na základě podobnosti rostliny zcela odlišné (*modrá lilie*, *vodní lilie*). Sekundární významy uvádí pouze SSJČ: jedná se o lilii jako označení celého botanického rodu se všemi zástupci (*lilie bělostná*; *lilie zlatohlávek*; *lilie cibulkonosná* atd.), dále na základě podobnosti o heraldické znamení (*bourbonská lilie*) a opět z hlediska podobnosti květů SSJČ zmiňuje zahradnické pojmenování kolokázie (*lilie etiopská*).

Jako konotační centrum nám na základě rozboru výkladových slovníků vyvstává *bílá barva*, která se objevuje ve většině primárních definic.

3.11 Lilie – Frazeologie⁴⁸

SČFI 1:

- *bílý jako lilie* (být krásně, skvostně bílý, popř. bledý)
- *být nevinný/čistý jako lilie/lilium* (být nevinný, nezkažený, nedotčený, být panna; být nevinný, neprávem obviňovaný a mravně bezúhonný)
- *být/vypadat jako zvadlá/zlomená lilie* (unavený, skleslý, vypadat či být utahaný)
- *tvářit se jako lilium* (tvářit se jako neviňátko)
- *zvadnout jako lilium* (ztratit zcela chuť, energii, zápal a nechtít nebo nebýt schopen dál pokračovat; zcela ochabnout a přestat)

SČFI 2:

- *zvadlá/zlomená/nalomená lilie* (fyzicky unavený nebo i duševně skleslý a vyčerpaný, popř. zkruseň člověk po určitém vypětí v nějaké vyčerpávající činnosti nebo i zábavě)

Lidová rčení:

- *bílá jako lilie* (krásně bílá)
- *krásná jako lilie* (velmi krásná)
- *modrý jako leluja*⁴⁹ (obyčejně od zimy)
- *něžná jako lilie* (velmi něžná)
- *nevinný jako lilie* (úplně)

⁴⁸ SČFI 3 a SČFI 4 frazémy související s lilii neuvádějí.

⁴⁹ Zde je užitá jedna z dialektových podob výrazu lilie.

Z analýzy frazeologických slovníků vyvozujeme, že lilie je v souladu s předchozím zkoumáním v případě květu, květiny a růže spojována s krásou (což přímo obsahuje např. *být krásná jako lilie*). Její dominantou je (typicky) bílý květ, což odráží frazém *být bílý jako lilie* nebo také *být nevinný/čistý jako lilie/lilium* a *tvářit se jako lilium*, kde se projevuje chápání bílé barvy jako čisté, a tedy přeneseně nevinné. Jiná barva než bílá se objevuje v *Lidových rčenicích* v případě *modrý jako leluja*. Zde je motivací modré zbarvení kůže, které vyvolává mráz. Jak jsme ukázali u analýzy výkladových slovníků, výrazem lilie bývají označovány i zcela jiné rostliny. Tímto způsobem se mohla ve frazeologii objevit modrá barva, ačkoli není pro lilii typická.⁵⁰ Frazémy *být/vypadat jako zvadlá/zlomená lilie* poukazují na křehkost a zranitelnost květiny – dojde-li ke zvadnutí nebo zlomení, ztrácí květina to, čím je výjimečná, svůj účel, své výsadní postavení mezi rostlinami. Toto se přenáší na lidský režim, konkrétně na únavu, skleslost, nechut'. Pouze v *Lidových rčenicích* prezentovaný frazém *něžná jako lilie* zobrazují lilii kromě krásy i jako něžnou. Opět se zde patrně projevuje sepětí s bílou barvou, která evokuje dojem čistoty a něhy.

3.11.1 Lilie v jazykovém obraze světa – kognitivní definice

Lilii definuje výrazný bělostný květ. Stejně jako většina zástupců kategorie květin je i ona spojena výhradně s pozitivními konotacemi, z nichž nejpřednější je krása. Krása lilie je spjata s bílou barvou, která znamená nevinnost, čistotu, ale i něhu (což kontrastuje s růží, která svou prototypově červenou barvou značí spíše vášeň či krásu spjatou s určitým nebezpečím – růže má trny). Pokud se lilie zlomí či uvadne, značí tato událost únavu, ústup, vyčerpání, ztrátu energie nebo setrvávání v nepříznivém stavu (někdy i smrt). Energie a krása se ztrácejí, jakmile je květina poškozena, příp. jakmile se její květ nenachází ve stádiu rozviti, kdy je vizuálně nejpůsobivější, ale ve stavu odkvětu.

Mezi konotační centra lilie můžeme zařadit *bílou barvu, nevinnost, čistotu*. Dále též *krásu/něžnost* (tedy krásu chápanou odlišně než v případě růže) a *křehkost/citlivost*. Jak znázorňuje tabulka:

⁵⁰ Mohlo jít např. o *modrou lilii*, tedy o květ *modrého leknínu*, i když v tomto případě se jedná pouze o dohady.

<i>Konotační centra:</i>	<i>Potvrzují poznatky:</i>	<i>Příklady:</i>
1. bílá barva	• výkladové slovníky - primární význam • frazeologie	- <i>čistě bíle kvetoucí květ</i> • <i>být (bílý) jako lilie</i>
2. nevinnost/čistota	• frazeologie	• <i>být nevinný/čistý jako lilium; tvářit se jako lilium</i>
3. krása/něžnost	• frazeologie	• <i>krásná/něžná jako lilie</i>
4. křehkost/citlivost	• frazeologie	• <i>nalomená lilie; zvadnout jako lilium</i>

3.11.2 Symbolika lilie

Symboliku lilie stručně představíme na základě studie *Jazyková kategorizace květin a pojetí tohoto fragmentu skutečnosti ve vědě a Slovníku symbolů*.

Podle Piekarczyk (2007, str. 51) fungovala lilie ve starověkých kulturách jako symbol *světla*. Po Řecku, kde byla chápána jako symbol *čistoty, krásy a vlády*, převzal tuto symboliku antický Řím. Jako v případě růže, i u lilie v evropském kulturním kontextu hraje významnou roli její křesťanské pojetí. Již v bibli se lilie často vyskytuje s atributy *čistoty* a *vyvolenosti*, v křesťanství nabývá na významu jakožto symbol *Panny Marie*, který značí její *panenství* a *vyvolenost* a který je uznáván dodnes. I Becker (2002, str. 150) potvrzuje, že lilie je starý a hojně rozšířený symbol a že v křesťanství nese atributy *nevinnosti, čistoty* a *panenství*. Dál vyslovuje domněnku, že „snad se jedná o sublimaci původně falického významu lilie“ (Becker, 2002, str. 150). Upozorňuje také na symboliku lilie jako *milosti* na zobrazeních Krista jako soudce světa. Lilie je také královským symbolem, často se objevuje v heraldice – může znázorňovat *patronát Panny Marie* anebo (je-li znázorněna trojicí okvětních lístků) *trojjedinost Boha*.

V současnosti chápeme lilii předně jako symbol *čistoty* (resp. *panenství*), což souvisí jak s antickým, tak s křesťanským pojetím. Rovněž analýza jazykového materiálu ukázala jako jedno z konotačních center *nevinnost/čistota*. Starověké chápání lilie jako symbolu světla se spojuje s jejím typickým *bílým zbarvením*, které svou jasností patrně přispělo i k pozdějším atributům *čistoty* apod.

3.11.3 Botanické zařazení lilie

Výkladové slovníky uvádějí některé z nejznámějších druhů lilií, např.: *lilie bělostná, lilie zlatohlavá*. Dále zmiňují množství rostlin, které mezi liliovitě nepatří, ovšem jsou jako lilie označovány na základě podobnosti, nejčastěji podobnosti květů. Slovníky také poukazují na čeleď *liliovitých*, kam lilie patří. Již v části 3.10.1 jsme zmiňovali Jungmannovo označení lilie jako *rostliny česnekovité*, čemuž odporuje SSČ s *cibulovitou rostlinou*.

Čeď liliových obsahuje velké množství druhů (podle internetových stránek *Květena ČR* cca 500–600), přičemž řazení některých z nich je rozporuplné. Podle kritérií, která botanik zohledňuje jako prioritní, se tak může měnit i jejich výsledné zařazení do botanického systému.

V základu lilie vydělujeme následujícím způsobem:

- říše: *rostliny*
- podříše: *cévnaté rostliny*
- oddělení: *krytosemenné*
- třída: *jednoděložné*
- řád: *liliovité*
- čeď: *liliové*
- rod: *lilie*
- druh: *bělostná, zlatohlavá, cibulkonosná* atd.

Pokračujeme-li v botanickém popisu (Kubát a kol., 2003, str. 178) zjistíme, že v případě rodu lilí jde o pozemní vytrvalé byliny, které mají cibule (podzemní výživné orgány). Jejich listy jsou jednoduché, žilnatina souběžná. Lilie nesou oboupohlavné květy, které se vyskytují převážně v květenstvích, přestože květ může být někdy jednoděložný. Mohli bychom pokračovat stále detailněji – ani zde není jako v případě růže zmíněna jako kritérium charakteristická barva (ta se může vyskytovat u různých druhů na škále od žluté po červenou, někdy i se skvrnkami, nemusí být tedy nutně bílá). I v tomto případě je vědecký obraz lilie oproštěn od hodnotících prvků, zkoumá výhradně z botanického pohledu relevantní aspekty skutečnosti.

Závěrem

V naší bakalářské práci jsme zkoumali výrazy květ, květina, růže a lilie, přičemž jsme vycházeli z principů kognitivní lingvistiky, zejména lublinské sémantické školy a konceptu jazykového obrazu světa. Zaměřili jsme se na stanovení kognitivních definic zkoumaných výrazů na základě analýzy českého slovníkového materiálu (slovníků etymologických, výkladových, synonymických a frazeologických). Rovněž jsme poukázali na rozdíly mezi naivní kategorizací a kategorizací vědeckou (botanickou).

Při práci s jazykovým materiálem jsme postihli vývoj daných výrazů v české lexikografii. Na základě postupného rozboru přes etymologii a výkladové slovníky po frazeologii (s doplněním informací z dalších slovníků a poznatků o symbolice květin) jsme stanovili kognitivní definici každého z výrazů a představili jeho konotační centra.

Náš výzkum ukázal, že květ, květina, růže i lilie jsou výrazy spojené v českém jazyce výhradně s pozitivními konotacemi (jedinou výjimku zde tvoří *hrozba zranění, nepříjemnost, negativita* v případě trnů růže). Každý z nich má poměrně vysoký potenciál pro tvorbu nepřímých vyjádření, přičemž jejich konotace a významy jsou vzájemně provázané: výraznost a barevnost květu je z pohledu člověka zásadní pro zformování kategorie květina, pro stanovení estetické hodnoty květin. Rovněž růže a lilie jsou spojovány s krásou (a barevností): růže jako prototypově červeně zbarvená znamená krásu vášnivější, zatímco lilie typicky bílá v sobě nese i konotace něhy i křehkosti. Každý ze zkoumaných výrazů bývá usouvztažňován s ženou, ženskostí (růže i lilie se v symbolické rovině spojují s Pannou Marií), velmi často též s mládím a rozpukem sil/života.

V rámci srovnání vědecké a naivní kategorizace se potvrdilo, že botanický obraz světa následuje své specifické metody zkoumání, řídí se při řazení rostlin do systému rozбором jejich fyziologických, evolučních a mnoha dalších znaků, které důkladně analyzuje. Ve výsledku jej neovlivňují žádné z výše uvedených konotací, jeho cílem je vytvořit co možná nejpřesnější systematiku bez ohledu na to, co je v naivním obraze světa pevně zažité.

Seznam pramenů a použité literatury

1. Prameny

BALHAR, J. a kol. *Český jazykový atlas 2*. Praha: Academia, 1997.

ČERMÁK, F. a kol. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 1. Přírovnání*. Voznice: Leda, 2009.

ČERMÁK, F. a kol. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 2. Výrazy neslovesné*. Voznice: Leda, 2009.

ČERMÁK, F. a kol. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 3. Výrazy slovesné*. Voznice: Leda, 2009.

ČERMÁK, F. a kol. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 4. Výrazy větné*. Voznice: Leda, 2009.

Český národní korpus – SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha, 2010. Dostupné z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.

ERBEN, K. J. *Kytice*. Praha: Vojtěch Šeba, 1928.

HALLER, J. *Český slovník věcný a synonymický I*. Praha: SPN, 1969.

JUNGSMANN, J. *Slovník česko-německý*. Praha: Academia, 1989.

KLÉGR, A. *Tezaurus jazyka českého*. Praha: NLN, 2007.

MACHEK, V. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: NLN, 1997.

OUŘEDNÍK, P. *Šmírbuch jazyka českého*. Praha: Paseka, 2005.

PALA, K., VŠIANSKÝ, J. *Slovník českých synonym*. Praha: NLN, 1994.

Příruční slovník jazyka českého. Praha: SPN, 1935–1955. Dostupné z WWW: <<http://lexiko.ujc.cas.cz/heslare/>>.

REJZEK, J. *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda, 2001.

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Praha: Academia, 2010.

Slovník spisovného jazyka českého. Praha: Academia, 1960.

ZAORÁLEK, J. *Lidová rčení*. Praha: Aurora, 1947.

2. Literatura

- BECKER, U. *Slovník symbolů*. Praha: Portál, 2002.
- ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda*. Praha: Karolinum, 2007.
- ČERMÁK, F. *Lexikon a sémantika*. Praha: NLN, 2010.
- DROZD, P. *Principy systematiky a taxonomie*. Ostrava: Přírodovědecké fakulta Ostravské univerzity, 2002.
- GREGORCZYKOWA, R. *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*. Warszawa, 2001.
- HRAJNOHOVÁ, J. *Měsíc v českém jazykovém obrazu světa*. Bakalářská práce. Praha: FF UK, 2012.
- JANDA, L. Kognitivní lingvistika. In SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ (ed.) *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky I*. Praha: FF UK, 2004, str. 9–58.
- KISLINGER, F. a kol. *Biologie I. (Základy mikrobiologie, botaniky a mykologie)*. Klatovy: Gymnázium v Klatovech, 2004.
- KUBÁT, K. a kol. *Botanika*. Praha: Scientia, 2003.
- KUBÁT, K. *Fylogeneze a systém vyšších rostlin*. Ústí nad Labem: Přírodovědecké fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, 2006.
- LAKOFF, G. *Ženy, oheň a nebezpečné věci*. Praha: Triáda, 2006.
- LAKOFF, G., JOHNSON, M. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2002.
- LIPPERT, W., PODLECH, D. *Květiny*. Praha: Slovart, 2002.
- PAJDZIŇSKA, A. Kategorie strukturující jazykový obraz světa: antropocentrismus a opozice „vlastní“ – „cizí“. In SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, L. (ed.) *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky II*. Praha: FF UK, 2007, str. 27–44.
- PIEKARCZYK, D. Jazyková kategorizace květin a pojetí tohoto fragmentu skutečnosti ve vědě. In SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, L. (ed.) *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky II*. Praha: FF UK, 2007, str. 45–58.
- PIEKARCZYK, D. *Kwiaty we współczesnym językowym obrazie świata*. Lublin: UMCS, 2004.
- ŠLÉDROVÁ, J. (ed.) *Obraz světa v jazyce II*. Praha: FF UK, 2007.
- TOKARSKI, R. Konotace – prototypy – otevřené definice. In SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, L. (ed.) *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky II*. Praha: FF UK, 2007, str. 13–25.

VAŇKOVÁ, I. (ed.) *Obraz světa v jazyce*. Praha: FF UK, 2001.

VAŇKOVÁ, I. a kol. *Co na srdci, to na jazyku*. Praha: Karolinum, 2005.

VAŇKOVÁ, I. Inspirace z Lublinu. In SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, L. (ed.) *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky II*. Praha: FF UK, 2007a, str. 9–12.

VAŇKOVÁ, I. *Nádoba plná řeči*. Praha: Karolinum, 2007b.

3. Podpůrné internetové zdroje

Květena ČR. [on-line] Cit. 17. 7. 2013. Dostupné z WWW: <<http://www.kvetenacr.cz/>>.

Průvodce pěstováním růží. [on-line] Cit. 16. 7. 2013. Dostupné z WWW: <<http://www.ruze.cz/>>.

Rosa klub ČR. [on-line] Cit. 16. 7. 2013. Dostupné z WWW: <<http://www.rosaklub.cz/index.htm>>.

Roses in Art, Gardens, and History. [on-line] Cit. 20. 7. 2013. Dostupné z WWW: <<http://www.rosegathering.com/>>.

Wikipedie, otevřená encyklopedie. [on-line] Hesla „Lilie“ a „Růže“. Cit. 16. 7. 2013. Dostupné z WWW: <<http://www.wikipedia.org/>>.